

Передмова

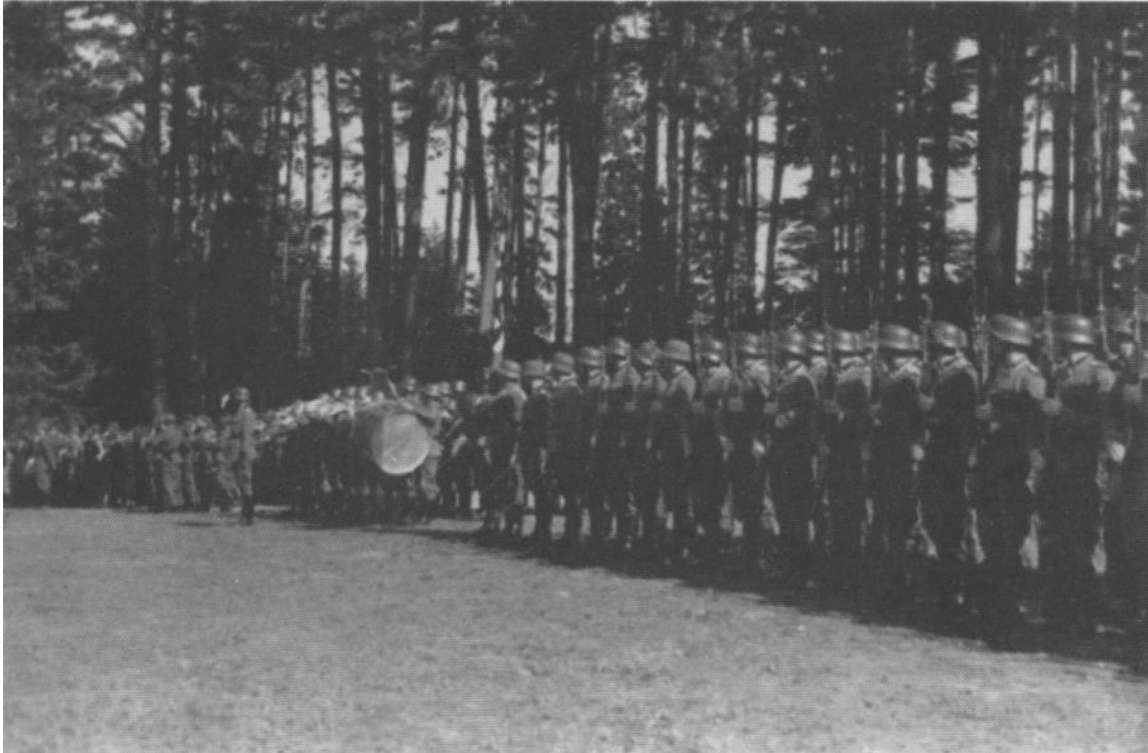
14-та добровольча дивізія військ СС «Галичина» була німецькою військовою частиною, сформованою з українців в роки Другої світової війни. Її створення не було якимось унікальним явищем, оскільки подібні добровольчі дивізії та інші частини німці формували з представників майже всіх окупованих і союзних їм європейських країн. Для українських державницьких кіл дивізія, сформована як складова частина військ СС, була головною надією на формування професійної української армії, на відміну від партизанської УПА. Як підкреслював голова Українського центрального комітету В. Кубійович: «Через створення СС Дивізії українство Галичини дістало можливість перейти найкращу німецьку військову школу. І в рамках збройних сил Великонімеччини оформити, по-сучасному оформити, свою окрему військову одиницю»^[1].

Один із плакатів, що закликав галицьку молодь записуватися в добровольчу дивізію «Галичина»

На жаль, у сучасній Україні ми і досі спостерігаємо відверте спотворення історії дивізії «Галичина». Це нерідко робиться через дрібні кон'юктурні міркування, через намагання відмежувати українську дивізію від інших формацій військ СС, створити міф про особливе існування дивізії як цілком окремого формування, підпорядкованого лише власним українським інтересам, або й зовсім

замовчати її існування. Проте такий стан справ не сприяє відновленню історичної правди та є відверто неприпустимим, особливо тоді, коли одним з найважливіших завдань для української нації є відновлення власної правдивої історії та очищення її від поширених досі фальсифікацій, що впливають на громадську думку в самій Україні та на імідж України за кордоном.

Присяга добровольців дивізії військ СС «Галичина». Гайделягер

Дивізія військ СС «Галичина» була створена 28 квітня 1943 року. Українці у військах СС користувались усіма правами і пільгами німецьких вояків, жодних утисків не було. Вояки носили німецьку уніформу, однак для них було розроблено спеціальну систему відзнак. Українці зазвичай не носили есесівські руни на своїх петлицях. Річ у тім, що для всіх іноземних добровольців німецьке командування свідомо розробляло особливі, національні знаки відмінності. Це підкреслювало, що вони б'ються за власні національні інтереси, які збігаються з німецькими. І саме тому ці добровольці (в жодному випадку — не найманці!) і перебувають на військовій службі у лавах німецьких збройних сил, а конкретно — у військах СС^[2]. Тому вони носили на лівому рукаві есесівського орла, а на головних уборах — есесівську кокарду. Про національну належність українців свідчив

нарукавний щиток із галицьким левом і трьома коронами, що його нашивали на рукав під орлом СС, а на комір замість петлиці з рунами нашивали петлицю з «левиком».

Оскільки дивізія була добровольчим формуванням з іноземців, то до її вояків була застосована система «добровольчих» звань військ СС. Тут треба зазначити, що як такими членами організації СС дивізійники не були і не могли бути (до речі, навіть багато хто з німців — солдатів військ СС — формально не були членами організації СС як такої, що не заважало їм носити есесівську уніформу та військові звання). Тому до військових звань українців додавали приставку «Ваффен», а назву СС не вказували. Наприклад, німецький офіцер СС у дивізії в ранзі лейтенанта носив звання «унтерштурмфюрер СС», а українець у цьому самому званні — «ваффен-унтерштурмфюрер». Саме такими званнями ми будемо послуговуватися в тексті.

Капелан Василь Лаба благословляє добровольців під час прийняття присяги в Гайделягері

У лютому 1944 року із представників різних частин і підрозділів української дивізії була утворена бойова група «Байерсдорф». Її головною метою була боротьба з радянськими партизанами, які в цей час вторглися на територію дистрикту Галичина та польського

Генерал-Губернаторства. Ця бойова група стала для українських добровольців першою спробою пройти випробування боєм та заявити про себе як про справжніх вояків. У цьому полягало її значення для історії української дивізії та української військової історії.

Дивізійники святкують після присяги. Гайделягер

Зазвичай історики згадують про бойову групу «Байєрсдорф» дуже коротко. Так, навіть у докладніших наукових працях з історії дивізії бойовій групі присвячені лише коротенькі розділи, з неглибоким екскурсом в її історію. Найбільшу цікавість щодо означеної теми становлять роботи діаспорних істориків М. Мельника та М. Логуша, які спираються на свідчення ветеранів і документи (але і не без деяких помилок, особливо у М. Логуша). Багато інших «історичних екскурсів» ґрунтуються на недостовірних або тенденційних джерелах, і тому більше вводять в оману, ніж допомагають виявленню правди. Отже, докладне наукове дослідження бойового шляху групи «Байєрсдорф» відсутнє.

Важливе місце в дослідженні історії бойової групи «Байєрсдорф» займають спогади її безпосередніх учасників. Серед українських офіцерів доволі розлогі спогади залишили ваффен-гауптштурмфюрер Роман Долинський та ваффен-оберштурмфюрер Михайло Дябога. Саме їх обидвох найбільше цитують, але, на жаль, дослідники зазвичай посилаються на них у своїх розробках, не вдаючись до

докладного аналізу. Однак, згідно з дослідженнями, спогади Долинського відверто необ'єктивні, тенденційні та неакуратні в деталях. Зазвичай він усіляко принижує німецький командний склад та протиставляє його українському, який, на його думку, був значно компетентніший, та скаржиться на міфічні утиски українців з боку німців. Щодо дій бойової групи, то спогади Долинського вирізняються багатьма неточностями та помилками, тому ми можемо порадити дуже обережно й уважно підходити до їх використання. І навпаки, спомини М. Дябога набагато об'єктивніші й точніші в деталях, і саме тому ми їх і рекомендуємо для вивчення.

Крім офіцерів, свої спогади залишили і рядові бійці бойової групи. Це — Лев Стеткевич, Ярослав Овад, Володимир Кецун та Роман Припхан. Однак спомини простих стрільців показують нам лише найнижчий прошарок дій бойової групи, бо зазвичай вони розповідають про особисті переживання та дають змогу подивитися на події очима звичайного вояка. Як зазначав Ярослав Овад, «участь у «бойовій групі Байєрсдорф» у ролі звичайного стрільця... не дає мені жодної інформації про структуру, бойові дії та підсумки всієї кампанії»^[3]. З другого боку, це і зрозуміло, бо важко чекати від простого піхотинця стовідсоткової точності, великого тактичного аналізу чи якихось стратегічних викладок. Від них цього і не вимагається, а помилки цілком зрозумілі. Попри те, для загального огляду та розуміння подій ці спогади надзвичайно важливі.

Таким чином, недостатній рівень дослідження історії як дивізії «Галичина», так і бойової групи «Байєрсдорф», разом з певною вузькістю джерельної бази, зумовлюють актуальність обраної нами теми.

Варто зауважити, що до моменту формування бойової групи дивізійники брали участь в антипартизанських діях лише випадково. Про один із таких випадків відомо зі спогадів унтерштурмфюрера СС Яна Гвіздалли, з 8-го навчально-запасного кавалерійського батальйону СС. У 1943 році він отримав наказ доставити кілька рекрутів-новобранців із Варшави у Кільце. На південь від Радома потяг зупинився, оскільки партизани підірвали колію. Невеличкий загін армійських піхотинців-15 вояків — пішов на прочісування лісу і не повернувся. Після цього ніхто не знав, що робити, а Гвіздалла виявився старшим за званням військовим серед пасажирів потяга. Ніхто не знав,

що робити, а підпорядковані йому люди не мали ні досвіду, ні озброєння. Разом з іншими пасажирами в потязі перебували дві дюжини «людей в уніформі СС. Їх вимова видала, що вони були з України. Це були добровольці галицької дивізії СС, що прямували в навчальний табір Гайделягер. У них не було ентузіазму, коли я підпорядкував їх собі». Есесівці зібрали все озброєння та боєприпаси, які знайшли в потязі, і рушили на пошук зниклого армійського загону. Вони швидко дійшли до невеличкого села, мешканці якого навіть не намагалися чинити опору озброєним воякам. Неподалік були знайдені тіла зниклих солдатів — партизани захопили їх у полон та холоднокрівно вбили. При обшуку в кількох хатах були знайдені речі загиблих німців. Після цього Гвіздалла наказав зігнати всіх мешканців села на ринкову площу та публічно стратили тих, у кого знайшли речові докази їх підтримки партизанів^[4]. Це була одна з типових випадкових антипартизанських акцій, до якої залучили українських добровольців. А формування групи «Байєрсдорф» мало на меті більш організовано та впорядковано залучити дивізію до очищення німецьких тилів від партизанської загрози.

Робота виконана в рамках організованого нами загального суспільного проекту: «Судьби Росії, України и Европы в первой половине XX века»^[5].

Автор щиро дякує Андрієві Буцяку, Андрієві Жукевичу, Майклу Мельнику, Бегляру Новрузову, Костянтинові Семенову та Андрієві Усачу за допомогу в роботі над книгою. Окремі слова вдячності висловлюю Людмилі Поліщук за підтримку та натхнення.

Розділ перший. Формування бойової групи

Наприкінці січня 1944 року 14-та добровольча дивізія військ СС «Галичина» проходила навчання і тренування в навчальному таборі Гайделягер, поблизу міста Дембіца. На цей момент у її лавах налічувалося близько 12 634 військовослужбовців^[6], з яких 10 000 в усіх рангах були українцями. У вказаний час молоді добровольці загалом уже отримали загальний військовий вишкіл, ті з них, хто був відібраний для навчання окремих військових спеціальностей, поверталися з фахового вишколу, а унтер-офіцери й офіцери — з перевишколу. Однак навчання вояків окремих військових спеціальностей та підготовка технічних спеціалістів ще тривала. Частини та підрозділи дивізії перебували на початковій стадії формування.

Фріц Фрайтаг

В останній тиждень січня 1944 року командир дивізії оберфюрер СС Фріц Фрайтаг^[7] був скерований на навчання на 9-й набір курсів командирів дивізій у Гіршбергу, в Сілезії^[8]. Тут він навчався із 3 лютого по 1 березня 1944 року^[9]. На період його відсутності обов'язки командира дивізії виконував оберштурмбаннфюрер СС Фрідріх Байерсдорф, командир 14-го добровольчого артилерійського полку СС, який на той момент був найстаршим командиром полку в дивізії. Під його керівництвом дивізія мала продовжувати вишкіл та формування.

Хоча Байєрсдорф перебував у дивізії лише шість тижнів, але вже встиг показати себе досвідченим фахівцем з підготовки артилеристів.

Фрідріх Байєрсдорф не мав великого бойового досвіду Другої світової війни. Проте він вирішив особисто очолити бойову групу

Тим часом, на старих польських кордонах значно активізувалися радянські партизани. Ще влітку та восени 1943 року партизанське з'єднання під командуванням С. Ковпака пройшло рейдом майже всю територію Західної України. Через кілька місяців, 5 січня 1944 року, в Західний рейд (або, як його ще називали — Львівсько-Варшавський рейд) виступила «Перша українська партизанська дивізія імені Героя Радянського Союзу С. А. Ковпака», під командуванням підполковника П. Вершигори, давнього соратника Ковпака. Основною метою рейду було проведення диверсійних та терористичних актів у східній Польщі

та в північно–західній Україні: руйнування шосейних та залізничних мостів, переривання армійських ліній постачання та зв'язку, нищення невеличких німецьких гарнізонів. Іншим завданням було збирання розвідувальної інформації для Червоної армії щодо пересування німецьких військ у цьому регіоні та настроїв місцевого населення перед потенційним поверненням сюди радянської влади.

Партизанська дивізія вирушила в рейд у зимові холоди та по важких теренах, але, незважаючи на це, її рух був доволі стрімким, і вже 20 січня загони Вершигори розпочали диверсійну діяльність у районі Володимир-Волинського залізничного вузла, створивши загрозу на кордонах польського Генерал-Губернаторства. До того ж, на початку лютого в цей район вийшло партизанське з'єднання генерала М. Наумова. Обидва партизанські командири домовилися діяти спільно, а 9 лютого партизанські загони Вершигори ввійшли у Львівську область^[10].

Така ситуація викликала велике занепокоєння німецької влади. Вищий фюрер СС і поліції у Генерал-Губернаторстві^[11] обергрупенфюрер СС Вільгельм Коппе зустрівся з рейхсфюрером СС Гімmlером, щоб обговорити питання протидії партизанській загрозі. Гімmlер наголосив, що партизанів треба знищити «будь–яким засобом»^[12]. У розмові рейхсфюрер СС згадав, що в Гайделягері якраз формується галицька дивізія військ СС і припустив можливість створення на її базі бойової групи для боротьби з радянськими партизанами. Швидкий на дію Коппе, для якого партизанська загроза в цей момент була дуже актуальною і серйозною проблемою, тут же ухопився за це припущення рейхсфюрера СС і почав діяти, оформивши цей натяк у наказ, нібито від імені Гімmlера.

Вищий фюрер СС і поліції на Сході обергрупенфюрер СС Вільгельм Коппе рішуче підійшов до питання знищення партизанів. Саме з його ініціативи була створена бойова група «Байерсдорф»

Увечері 9 лютого 1944 року Коппе зателефонував комендантові навчального табору Гайделягер бригадефюреру СС Бернгарду Фоссу, щоб він передав у штаб дивізії «Галичина» наказ — за 24 години створити бойову групу для участі в антипартизанській акції. Сам наказ був нібито за підписом рейхсфюрера СС Гімmlера: «Дивізія негайно сформує бойову групу з метою побороення партизанських загонів генерала Ковпака, які пробилися на територію Генерал-Губернаторства. Сила бойової групи: один піхотний полк, підсилений

дивізіоном легкої артилерії та саперними і протитанковими відділами. Бойова група буде підпорядкована Вищому фюреру СС і поліції в Генерал-Губернаторстві»^[13].

Майже відразу бригадефюрер СС Фосс зв'язався по радіо з Головним оперативним управлінням СС у Берліні із запитанням: чи є офіційний наказ Гімmlера на формування бойової групи з дивізії «Галичина», чи ні. Звідти відповіли, що такого наказу нема. З цього приводу Фосс писав у своєму звіті від 16 березня 1944 року: «Наказ для формування бойової групи був відданий по телефону обергрупенфюрером СС Коппе, який у цьому питанні був повністю підтриманий Головним оперативним управлінням СС. Я передав цей наказ у штаб 14-ї дивізії. Усі подальші зносини відбувалися напряду між Коппе та 14-ю дивізією. На вимогу обергрупенфюрера СС Коппе я по телефону обіцяв йому посилити бойову групу чотирма штурмовими гарматами. Жодне письмове підтвердження з цієї справи відсутнє»^[14]. Такими були передумови створення бойової групи.

Бернгард Фосс, бригадефюрер СС та комендант навчального табору військ СС Гайделятер, де формувалися дивізія та бойова група

Офіцери штабу дивізії сприйняли цей наказ у штики. Байєрсдорф відразу повідомив штаб Коппе у Кракові, що дивізія не може створити таку бойову групу, оскільки особовий склад ще остаточно ненавчений, готових з'єднань нема, а необхідні зброя і транспорт для забезпечення мобільності такої кількості вояків — відсутні^[15]. Однак Коппе швидко відхилив усі заперечення, наголосивши, що це розпорядження

надійшло особисто від Гімлера. Після цього сперечатися вже не було сенсу — наказ потрібно було виконувати.

До формування групи штаб дивізії приступив цієї самої ночі на 10 лютого 1944 року. Здебільшого це проходило на папері — розписувалася структура підрозділів, ішло обговорення яких офіцерів до них відправити, яке спорядження та озброєння виділити. Кілька годин пішло на наради з командирами частин, після чого Байєрсдорф доповів у Краків, що зможе виставити значно «полегшену» бойову групу, ніж та, що вимагав Коппе. Дивізія мала технічну можливість виставити лише один збірний піхотний батальйон, підсилений однією батареєю легкої артилерії, однак оскільки командний склад батальйону треба було призначати з нуля, то бойова група може бути готова до маршу не через зазначені 24 години, а через 48 годин. При цьому Байєрсдорф чітко зазначив, що жодної бойової вартості ця група не матиме, необхідного транспорту нема, тому командуванню не треба мати жодних ілюзій з її приводу і що особисто він не може нести відповідальність за її дії. Всю відповідальність за формування бойової групи має нести вище керівництво.

Після цього Коппе пішов на компроміс — з ранку з його штабу в Кракові прийшло повідомлення, що дивізії дається трохи більше часу на формування бойової групи^[16], поки не будуть вжиті всі необхідні заходи, підібраний персонал і не владнані труднощі з транспортом, хоча і зазначалося, що бойова група повинна бути готова в найближчий час. Після цієї звістки настрої у штабі дивізії значно поліпшився — всі думали, що минулося. Судячи з подальших подій, у цей проміжок часу дивізія отримувала потрібне їй озброєння, спорядження та амуніцію.

Минуло кілька днів, і 15 лютого у штаб Байєрсдорфа прийшов новий наказ від Коппе (і знову нібито за дорученням рейхсфюрера СС Гімлера): сформувати бойову групу, підпорядковану Коппе, і впродовж 24 годин відправити її в район на північний захід від Львова для боротьби з партизанами^[17]. Так що всі попередні застереження штабу дивізії щодо небоєздатності дивізійної бойової групи не були взяті до уваги.

15 лютого о 22:00 ваффен-штурмбаннфюрер Микола Палієнко, командир 4-го артилерійського дивізіону 14-го артилерійського полку СС, разом з ваффен-унтерштурмфюрерами Михайлом Длябогою, Сергієм Росликом та Василем Крайчиком були викликані у штаб

дивізії до Байєрсдорфа. Там Палієнко дізнався, що формується бойова група під командуванням самого Байєрсдорфа, в який він та його офіцери візьмуть участь. Артилеристи отримали чіткий наказ до 12:00 16 лютого створити артилерійську батарею із 6 гармат. При цьому Байєрсдорф заборонив будити вояків, а готувати батарею до маршу повинні були лише офіцери та унтер–офіцери.

На прикладі формування артилерійської батареї ми можемо проаналізувати, як створювалася бойова група. За спогадами Михайла Дябога^[18], завдання це було не легке, бо в той момент 14-й артилерійський полк СС ще перебував у стадії формування, а його вояки почали тренуватись як екіпажі гармат лише з кінця 1943 року, а до того проходили базовий вишкіл. До того ж, на той момент полк не мав достатньої кількості возів та коней для транспортування гармат. Усе це вони мали терміново отримати та утворити збірну батарею за 14 годин. У наявності був тільки особовий склад, однак вояки, каноніри та їздові майже не мали ніякого вишколу. Варто зазначити, що забезпечення під час формування бойової групи було на високому рівні, бо все необхідне — зброю, упряж та амуніцію — артилеристи отримали ще до ранку, з дивізійного батальйону постачання. Найважчим завданням було складання упряжі, бо виявилось, що ніхто того робити не вмів, і ваффен–унтерштурмфюрер Дябога особисто був змушений складати упряж на коні за допомогою навчального малюнка. Ця деталь свідчить про те, що підготовка особового складу артилерійського полку була на дуже низькому рівні, і тому керівництво дивізії мало рацію, коли постійно про це наголошувало.

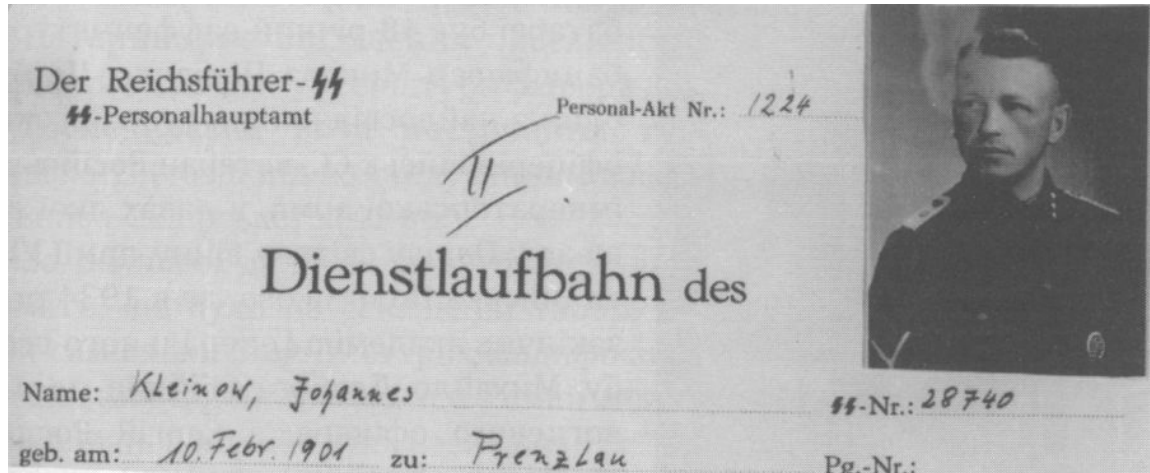
Вранці, коли рядові вояки прокинулися, Дябога, як старший батареїний офіцер, вишукував солдатів і розподілив між ними службові обов'язки. До 11 години ранку артилерійська батарея була готова до маршу, але її боєздатність була під великим питанням. Між їздовими і візниками виявилися такі вояки, що не мали жодного вишколу, а працювати з кінями розпочали нещодавно, добре що хоч знали, з якого боку до коня підходити. Деякі з вояків навіть не пройшли ще стрілецької підготовки. Тому до їздових було переведено кілька українських унтер–офіцерів, які пройшли вишколи. Понад те, коні, які були прикріплені для батареї, виявилися неїждженими. Коли батарея вирушила на станцію Дембіца для завантаження у потяг, постала доволі сумна картина: «Їздові сидять перший раз на коні, одні

коні тягнуть вперед, а другі назад, одні скачуть, а другі лягають на землю. З такими кіньми треба їхати на фронт!»^[19] Якщо в такій ситуації опинилися артилеристи, то що вже казати про інші підрозділи бойової групи?

Незважаючи на всі свої попередні заяви та застереження, командування бойовою групою (і водночас відповідальність за її дії) взяв на себе оберштурмбаннфюрер СС Байєрсдорф. Це показовий факт, бо Байєрсдорф міг би призначити на посаду командира кого завгодно з інших командирів полків, але вирішив особисто очолити це формування. Тому, за німецькою традицією, бойова група отримала назву за його іменем — бойова група «Байєрсдорф». Кого він залишив замість себе тимчасово командувати дивізією, точно невідомо, але, найімовірніше, це був начальник оперативного відділу штурмбаннфюрер СС Вольф-Дітріх Гайке^[20].

Бойова група «Байєрсдорф» складалася з таких частин (зауважимо, що інформацію стосовно чисельності підрозділів узято нами зі спогадів Романа Долинського^[21], однак вона може бути не зовсім точною):

Штаб групи. Начальником штабу групи був 43-річний гауптштурмфюрер СС Йоханнес Кляйнов, один із найздібніших німецьких офіцерів в українській дивізії. Інші штабові посади займали українці: начальник розвідки (прізвище невідоме), ад'ютант — ваффен-оберштурмфюрер Михайло Качмар^[22], капелан — ваффен-унтерштурмфюрер доктор Іван-Всеволод Дурбак. Офіцером зв'язку, що координував взаємозв'язки між штабом дивізії та штабом бойової групи, був ваффен-гауптштурмфюрер Дмитро Паліїв, який добровільно зголосився на цю посаду^[23]. Особистим перекладачем Байєрсдорфа був український стрілець Юліан Чорний із підрозділу охорони штабу, який знав німецьку та польську мови. Також при штабі знаходився воєнний кореспондент Роман Тилявський. Загальна чисельність персоналу штабу з почетом та охороною сягала 50 осіб.

Шанка облікової картки гауптштурмфюрера СС Йоганнеса Кляйнова. Зверніть увагу на його особистий номер у СС — він був одним з ветеранів організації. Кляйнов доволі суперечлива постать в історії української дивізії, однак усі факти свідчать, що це був компетентний, здібний і сміливий офіцер

Піхотний батальйон. Складався з чотирьох рот, одна з яких була важкою (взводи легких і важких кулеметів, мінометний та саперний взводи). До складу батальйону також входив господарчий відділ для постачання харчів і перевезення солдатського реманенту. Загальна чисельність батальйону сягала близько 500 осіб. Командир — 29-річний гауптштурмфюрер СС Карл Бріштот. Він був одним із найдосвідченіших німецьких офіцерів дивізії, відзначений Германським хрестом у золоті за бої проти Червоної армії на Ленінградському фронті. Командиром 2-ї роти був ваффен-гауптштурмфюрер Богдан Соболевський, а важкої роти — 32-річний оберштурмфюрер СС Герберт Шнеллер, який раніше служив в полку СС «Вестланд», а зараз був командиром 12-ї роти 30-го добровольчого полку СС. Пост офіцера для спеціальних доручень посідав 22-річний унтерштурмфюрер СС Отто Беккер. Як згадував вояк протитанкового взводу Лев Стеткевич: «Він уособлював зарозумілий тип німця «юберменша». Легковажив всіх не-німців, а навіть старшин. Дуже часто сотник Бріштот мусів його вгамовувати»^[24]. За непідтвердженими даними ад'ютантом батальйону був ваффен-унтерштурмфюрер Богдан Підгайний, а серед інших офіцерів батальйону — ваффен-оберштурмфюрер Остап Чучкевич.

Легка артилерійська батарея з шести 105-мм легких польових гаубиць ІеFN 18/40 на кінній тязі. Батарея складалася із двох взводів, по три гармати у кожному. Командиром батареї був 48-річний ваффенштурмбаннфюрер Микола Палієнко. Це був один з найдосвідченіших українських офіцерів військ СС, ветеран Російської імператорської армії, в лавах якої воював у Першу світову війну, армії УНР та Війська Польського, де в 1934 році закінчив академію Генерального штабу. Михайло Дябога обійняв посаду вогневого офіцера, а Сергій Рослик та Василь Крайчик очолили взводи. Пізніше, коли бойова група прибула у Любачів, Палієнко фактично перейшов до її штабу, а функції командира батареї перебрав на себе Дябога. Загальна чисельність особового складу батареї сягала близько 300 осіб, з яких майже всі були українці — лише один унтер-офіцер був німцем^[25].

Протитанковий взвод мав дві гармати. Командир — ваффенунтерштурмфюрер Іван Тарнавський (41 рік).

Саперна рота під командуванням 47-річного ваффенгауптштурмфюрера Івана Ремболовича, колишнього царського офіцера та учасника Визвольних змагань 1917–1920 років. Загальна чисельність роти сягала близько 250 вояків. Серед офіцерів роти був 37-річний ваффен-оберштурмфюрер Юрій Черкашин.

Микола Палієнко, командир артилерійської батареї і один з небагатьох компетентних українських офіцерів військ СС. На знімку він у ранзі ваффен-штурмбаннфюрера на посаді командира 4-го артилерійського дивізіону 14-го артилерійського полку військ СС. Це був один з найдосвідченіших та авторитетних українських старшин. Загинув під Бродами

Кавалерійський розвідувальний підрозділ чисельністю 120 вояків, під командуванням 43-річного ваффен-гауптштурмфюрера Романа Долинського^[26]. За спогадами Дялбога, цей підрозділ був приділений до артилерійської батареї, однак, судячи зі споминів самого Долинського, існував він окремо.

Телефонний взвод зв'язку чисельністю 35 осіб під командуванням ваффен-унтерштурмфюрера Адріана Демчука.

Полевий санітарний взвод чисельністю 35 осіб.

Ветеринарне відділення чисельністю 15 осіб під командуванням 38-річного ваффен–унтерштурмфюрера доктора Володимира Кішка.

Господарська рота постачання та забезпечення чисельністю близько 100 осіб під командуванням ваффен–оберштурмфюрера Остапа Поляківа-Сквірського (41 рік).

За деякими даними, групі були надані чотири штурмові самохідні гармати, які були на озброєнні табору Гайделягер. Найімовірніше, це були самохідки Stug-III старих модифікацій, що їх використовували для навчальних цілей. Цікаво, що Роман Долинський згадує про танки, які були надані бойовій групі, називаючи їх «Тиграми», хоча зрозуміло, що ніяких «Тигрів» там і близько не було, як і танків інших сучасних типів — на той момент вони були конче потрібні на фронті. Вочевидь, що за «Тигри» Долинський прийняв саме ці штурмові гармати. Жодних відомостей про те, хто командував цим штурмовим відділом, нема, але за свідченнями самохідки зазвичай перебували при штабі бойової групи та надавалися на підсилення піхотних рот.

Зауважимо, що в українській історіографії вважають, що до складу бойової групи було введено два батальйони замість одного і що цим другим батальйоном командував Іван Ремболович. Ця інформація поширилася ще з ветеранських спогадів. Однак насправді батальйон у групі був лише один, а також окремо існували саперна рота та протитанковий взвод, які помилково «об'єднали» в окремий батальйон українські ветерани.

Командир саперної роти ваффен-гауптштурмфюрер Іван Ремболович. На жаль, нема жодної світлини Ремболовича часів його служби в дивізії. На цьому знімку 1916 року молодий Ремболович у званні штабс-капітана Російської імператорської армії. В Першу світову війну був нагороджений орденами Святого Станіслава та Святої Анни (обидва III ступеня) та орденом Святого Володимира IV ступеня. У Другу світову німці нагородили його Хрестом військових заслуг 2-го класу з мечами

Бойова група формувалася з вояків усіх частин української дивізії. Переважна більшість українських добровольців сприйняла новину про формування бойової групи з великим захопленням, ставлячись до цього як до закінчення нудного військового навчання і початку захопливих вправ та пригод. Добровольців було багато в усіх званнях, навіть серед тих, хто за посадою міг би спокійно цього оминати. Так, стрілець Зенон Врублевський, який служив при штабі дивізії та закінчив водійські курси, дізнався, що від штабу дивізії одна машина йде на «айнзатц». Водій для неї вже був призначений, але

Врублевський зміг з ним домовитись і домогся, щоб її водієм призначили саме його. На той момент Врублевський відверто нудьгував, служачи у штабі, і рвався в бій. Йому було доручено стати водієм командира саперної роти Івана Ремболовича^[27].

До складу бойової групи відбирали найдосвідченіших офіцерів, унтер-офіцерів та солдатів як німецьких, так і українських. Українці віддавали перевагу колишнім старшинам, які мали бойовий досвід в армії УНР, УГА, Військові Польському або в Червоній армії і пройшли свій фаховий перевишкіл. Не всі з них обіймали офіцерські посади. Так, у бойову групу зголосився 37-річний колишній капітан Війська Польського Ярослав Кубашевський^[28], який мав ступінь унтер-офіцера (офіцерське звання ваффен-унтерштурмфюрера він отримав лише в середині 1944 року). Внаслідок цього, українські вояки, відібрані до участі у групі, мали здебільшого поважний вік як для своїх ланок: рядові — 24–30 років, унтер-офіцери — до 35 років, а офіцери — 30–50 років. Як ми побачили, переважна кількість командирів частин були українцями, що свідчить про доволі високу довіру німців до українських офіцерів. Зауважимо, що в цілому рівень кваліфікації більшості українських офіцерів був незадовільний і не відповідав високим вимогам, що висувалися до офіцерів у військах СС (особливо це стосується ветеранів УГА та армії УНР), тому до бойової групи відібрали справді тільки найкращих та компетентних.

Зенон Врублевський, доброволець бойової групи та водій Івана Ремболовича

Аналіз кількості особового складу групи, яку наводить Роман Долинський, дозволяє нам не погодитися із загальноприйнятою кількістю її особового складу — близько 2000 осіб^[29]. Тому, на нашу думку, її чисельність сягала близько 1500–1600 військовослужбовців, з яких, за даними Долинського, безпосередньо бойовий склад дорівнював 1200 вояків^[30]. Водночас, за даними рукопису «Хроніка дивізії «Галичина», 1943–1944 роки», чисельність вояків дивізії, що боролися проти партизанів, на 21 березня 1944 року вказана як 1300

осіб^[31]. Історик А. Боляновський оцінив приблизну чисельність групи в 1500 вояків^[32].

Архівні фото свідчать, що на момент відправлення на «айнзатц», вояки бойової групи були пристойно оснащені, але до зими вони були погано екіпіровані. Так, на цей момент солдати були обмундировані у шинелі, які не дуже допомагали зігрітися в морози. Як головні убори вояки мали пілотки, а для бойових патрулювань — сталеві шоломи. Як згадував Ярослав Овад, цей шолом добре сидів на голові і в ньому зовсім не було зимно^[33]. Незадовільне зимове обмундирування призвело до того, що в майбутньому вояки потерпали від холодів.

Боезапас амуніції для легких гармат дорівнював 500 снарядів^[34]. На озброєнні стрілецьких частин група мала 32 кулемети MG-34 та MG-42, які можна було використовувати як легкі (тобто ручні), так і важкі (станкові), 16 – 50-мм та 80-мм мінометів, автоматичну зброю для унтер-офіцерів і найбільш підготовлених стрільців та стандартні німецькі гвинтівки Kar 98. Також на озброєнні 2-ї роти піхотного батальйону була певна кількість застарілих кулеметів MG-08 — версія станкового кулемету «Максим» часів Першої світової війни. В цілому, як згадував дивізійник Володимир Кецун: «Ми були дуже добре wyposażені модерною зброєю»^[35]. Однак група була малорухомою, оскільки автотранспорту не вистачало — в ній усього було близько 12 вантажівок та кілька позашляховиків «Швіммваген». Артилерія та обози («троси») пересувалися кіньми, а піхотинці взагалі повинні були йти пішки. Єдиним справді рухомим підрозділом був кавалерійський розвідувальний загін Романа Долинського.

За кілька днів до відправлення бойової групи трапився доволі кумедний випадок. Саме в цей час у дивізію надійшли спеціальні відзнаки — «галицькі левики», які повинні були стати національною відзнакою українських вояків у військах СС. Байєрсдорф тут же наказав особовому складу, враховуючи і німців, нашити ці відзнаки на рукави. Оскільки жодних інструкцій як і куди нашивати ці «левики» не було, то їх помилково нашили на низ правового рукава (мабуть, за старим німецьким стандартом нашивки почесної стрічки з назвою дивізії). Пізніше їх перешили вже правильно — на лівий рукав під есесівським орлом, але в бойовій групі емблеми носили внизу

правового рукава. Але тут головне, що емблема дивізії вперше дебютувала на полі бою саме в бойовій групі «Байєрсдорф».

Те, що Гімлер насправді не віддавав жодного конкретного наказу про формування бойової групи, а все це була імпровізація Коппе, у штабі дивізії з'ясували лише через кілька днів, уже після повернення Фрайтага з навчання. Коли про це дізналися, начальник оперативного відділу дивізії Гайке був здивований, а Фрайтаг обурився і заявив, що особисто він би не став виконувати цей наказ, бо відразу зрозумів би, про що йдеться. Хоча, з другого боку, обергрупенфюрера СС Коппе цілком можна зрозуміти — по-перше, він мав проблему з партизанами і намагався розв'язати її всіма засобами, що були у його розпорядженні. А по-друге, у зв'язку з наближенням фронту до Галичини, східні області Генерал-Губернаторства перетворилося на прифронтову зону, і тому їх треба було максимально швидко очистити від партизанських загонів, щоб вони не перекривали шляхи постачання армії на фронті. Тому не дивно, що Фосс зауважив у своєму згаданому вище звіті, що Головне оперативне управління СС підтримує ідею щодо формування даної бойової групи.

У цьому сенсі варто зауважити, що намагання командування СС у Генерал-Губернаторстві сформувати бойову групу на базі української дивізії не було чимось незвичним. У німецькій армії це була поширена практика, коли для особливих завдань утворювались окремі бойові групи, а після виконання завдання — така група розпускалась і її вояки поверталися до своїх з'єднань. На цей час у німців уже була відпрацьована тактика успішних антипартизанських акцій у зимовий період, для яких часто використовували збірні бойові групи із дивізій, що проходили переформування чи вишкіл. Зрозуміло, що у штабі Коппе сподівалися на успіх і для цього вирішили задіяти всі наявні сили, що були у «зоні видимості». І навпаки, було б доволі дивно, якщо б частини дивізії, навіть якщо вони ще перебували у стані формування, не задіяли б у цій акції, просто залишивши їх у тилу.

Загалом, бойова група «Байєрсдорф» своїм складом і силою цілком відповідала встановленому перед нею завданню — боротьбі з партизанами. Поширені твердження на зразок думки Юрія Тис-Крохмалюка, що «на противагу досвідченому партизанові, вишколеному у спеціальних школах, наші новобранці без бойового досвіду не могли мати ніякого тактичного значення»^[36], не мають під

собою особливих підстав. Українські офіцери мали чималий бойовий досвід минулих літ. Для безпосередніх дій на фронті проти регулярних частин Червоної армії вони не підходили, але в боротьбі з партизанами їхній досвід був цілком корисним.

Те саме стосується і німецького командного складу. Серйозний бойовий досвід Другої світової війни мав лише командир батальйону Карл Бріштот. Він відзначився як командир 5-ї роти 1-го стрілецького поліційного полку СС поліційної дивізії СС, на цій посаді був нагороджений Германським хрестом у золоті (29 серпня 1942 року), що його вручали за особисту хоробрість на полі бою. Також впродовж 1941–1942 років Бріштот отримав три поранення на Східному фронті. Другим за бойовим досвідом був начальник штабу групи Йоханнес Кляйнов, нагороджений Залізним хрестом 2-го класу та медаллю «За зимову кампанію на Східному фронті 1941–1942 років», що їх він отримав під час служби в 1-му піхотному полку СС «Тотенкопф» в дивізії СС «Тотенкопф»^[37].

Командир групи, 52-річний Фрідріх Байєрсдорф, був досвідченим ветераном–артилеристом Першої світової війни, однак більшу частину Другої світової війни він прокомандував запасним поліційним артилерійським дивізіоном в Амерсфурте (Нідерланди), з середини вересня 1941 року і до переведення в дивізію «Галичина»^[38]. Він ідеально підходив для формування артилерійського полку (як помітив історик М. Логущ, «Байєрсдорф вимагав досконалості» під час навчання своїх вояків^[39]), але на цей момент важко було сказати, як Байєрсдорф проявить себе на полі бою з Червоною армією. А втім, нема жодних сумнівів, що він був досвідченим офіцером. Загалом, характеризуючи німецько–український командний склад групи, треба підкреслити, що хоча всі вони і не були професійними спеціалістами з антипартизанської боротьби, однак були цілком спроможні виконати поставлені перед ними завдання.

Саме тому нам видається, що відверте небажання Байєрсдорфа та його штабу формувати бойову групу для боротьби з партизанами не мало жодних підстав. І справді, партизанські загони діяли на ворожій місцевості і не мали важкого озброєння, тому навряд чи могли представляти серйозну загрозу навіть для не дуже добре навчених піхотинців, які перебували під командуванням досвідчених офіцерів.

Німецькі й українські офіцери у штабі дивізії не могли цього не розуміти. Цікаво, що Роман Долинський зауважив, що партизанська група «якісно силою доброї дивізії не становила жодної небезпеки та являла малу вартість»^[40]. На наш погляд, найімовірніше, Байєрсдорф побоювався, що його бойову групу терміново відправлять на фронт проти Червоної армії, оскільки у Вермахті впродовж війни таке відбувалося постійно, коли щоб заткнути пролом в обороні, в бій кидали все, що було під рукою, незважаючи на рівень боєздатності цих підрозділів. До протидії регулярним частинам Червоної армії бойова група української дивізії військ СС справді ще була не готова.

Розділ другий. «В бій на ворога полинем без вагань і каяття»^[41]

Бойова група «Байєрсдорф» виступила з Гайделягеру в день 16 лютого 1944 року і маршем рушила на розташовану поряд залізничну станцію Кочанівка, де вояки разом з важким озброєнням повинні були завантажитися в ешелони.

Цікаво, що про маршрут майбутнього слідування особовому складу офіційно не повідомляли, навіть офіцери підрозділів не знали, куди їх і як спрямують. Через це поміж вояками ходили різні чутки. Так, в артилерійській батареї йшли розмови про різні місця прямування — від Любліна до Перемишля. Серед солдатів піхотного батальйону ходили чутки, що їх прямують на Холмщину, для боротьби з партизанами.

«Галицькі СС ідуть в бій!» — пропагандистський плакат дивізії «Галичина» закликає українців ставати на захист Батьківщини

Про те, який настрій був у особового складу бойової групи в момент початку активних дій, у своїх споминах розповів дивізійник Лев Стеткевич: «Отже, зачислили мене і мого товариша Івася до тої бойової групи. Ми потрапили до 1-го батальйону фюзилерів сотника^[42] Бріштота. Я потрапив до другої сотні, як заступник чотового—німця... Зима досить гостра. Наш транспорт заладовано на станції Дембіца. В хлопців настрій веселий. Пісня йде за піснею. «Хлопці, підемо боротися за славу, за Україну, за її права, за Державу», або «В Закарпаттю радість стала...». Охочих до виїзду було більше, ніж потрібно. Мій колега Іван Шиналь, коли довідався, що я їду, прибіг і просив зробити якимось так, щоб і він поїхав. Я пішов до ад'ютанта батальйону, поручника Богдана Підгайного, і кажу, що є охочий, а він до мене: «Давайте його сюди, на фронт, охочі все радо бачені». Нам всі заздрили, що трохи виїдемо між людей, і то на частину України»^[43].

Піднесений настрій рядових вояків відверто дисонував зі скепсисом деяких офіцерів. Так, під час маршу на станцію артилерійська батарея зіткнулася з начальником оперативного відділу дивізії штурмбаннфюрером СС Гайке. Як згадував Михайло Дябога, він «мене задарма вилаяв за їзду і коней. Я хотів йому пояснити, чому так є, але він навіть не хоче і слухати. Тому відповідаю лише «яволь». Якщо хтось ладував з кіньми і гарматами на потяг, то може собі уявити, як таке ладування відбувається перший раз»^[44]. Судячи з усього, Гайке того дня явно був не в настрої.

Усього для перевезення особового складу та озброєння бойової групи були задіяні три потяги. Перший ешелон — це був потяг, на який була завантажена артилерійська батарея, відправився о 16-й годині 16 лютого і рушив у напрямку Перемишль — Рава-Руська — Томашів. Загалом, усі три ешелони з бойовою групою їхали окремо, а не єдиним залізничним конвоєм.

Було доволі холодно, і хоча вагони з вояками обігрівалися пічками та були застелені соломною, від холоду це рятувало мало, бо вдягнені солдати були доволі легко — штатні шинелі не дуже уберегали від пронизливого холоду. Тому, щоб якимось зігрітися, вояки артилерійської батареї тулилися до вогню, а хто не мав такої можливості — до коней.

За спогадами Лева Стеткевича, ешелон, у якому він їхав, складав дві піхотні роти, одну кулеметну роту з мінометним взводом, батарею легких гармат, дві штурмові самохідні гармати, винищувальний

протитанковий взвод, відділ постачання і обози. Незрозуміло, що за легкі гармати він мав на увазі, бо артилерія була відправлена окремим потягом, найімовірніше, це просто були протитанкові гармати протитанкового взводу.

Дорогою в потязі у Стеткевича стався забавний випадок: «Поїзд рушив. Бріштот розложився на соломі у вагоні для штабу, час від часу потягає з пляшки і спить. Поручник Качмар міркує, якби–то потягнути з тої пляшки. Я легко витягнув пляшку, зілляв горілку до польової фляжки, а ту розбив і положив на соломі. Потім зняв з гака шолом Бріштота і поклав на розбиту пляшку. Наш командант пробудився і мац за пляшку, а там скло. Він накляв з «ферфлюхтами» і повірив у нашу видумку. Вояки все мають добрі помисли, щоб обдурити начальство»^[45].

Ешелони з бойовою групою рухалися повільно, з великими зупинками на станціях. Вранці наступного дня, 17 лютого, перший потяг з артилеристами досяг міста Ярослав. Тут дивізійники дізналися, що навколо багато партизанів, тому командир батареї Палієнко оголосив повну бойову готовність. Щоправда, в цьому випадку стан бойової готовності був доволі відносним, бо, як уже згадувалось, особовий склад батареї був погано навчений, а деякі вояки навіть не пройшли стрілецької підготовки. Проте кожен із солдатів мав по 15 набоїв до гвинтівки, а ще додатково на батарею було виділено 45 ручних гранат^[46]. Як видно з усього, разом з артилеристами знаходився і кавалерійський відділ Романа Долинського, бо недарма Михайло Дябога вказував, що розвідники–кіннотники були підпорядковані батареї.

Загроза партизанських нападів зумовила вжиття певних заходів застереження під час переїзду і в інших потягах. Як згадував стрілець Ярослав Овад, у кожному вагоні був призначений вартовий, який, як тільки потяг зупинявся, зіскакував з вагона і з гвинтівкою напоготові проходжувався вздовж вагона до самого моменту відправлення потяга. Іноді навіть, коли потяг вирушав далі, ці вартові не встигали заскочити у свій вагон і їм доводилося чіплятися за драбинку, яка була в кінці кожного вагона, і в такий лихацький спосіб їхати до наступної зупинки, де все повторювалося знову.

Після того як потяг з артилеристами досяг Ярослава, а інші ешелони з Дивізійниками проїхали через Перемишль, з'ясувалося, що

радянські партизани підірвали залізничний міст у районі Рави-Руської, і тому бойову групу перепрямували на Любачів, який і зазначили як кінцевий збірний пункт. Через це артилеристи затрималися у Ярославі на зайві півгодини.

Саме потяг з артилеристами першим рушив з Ярослава на Любачів. Як згадував Дзябога, їхали «зі страхом» перед партизанським нападом. Ці побоювання виявилися небезпідставними. Коли потяг проїхав міст через Сан біля Сурахіва, то пролунав потужний вибух, який висадив міст у повітря, «мабуць, спрацювала годинникова міна». Таким чином, зв'язок з іншими ешелонами, що транспортували бойову групу, виявився розірваним. Артилеристи рушили далі і коли наблизилися до Любачева, то почули ще два вибухи, «один ближче, другий далі» — це партизани підірвали мости в Башні Долішній, Горішній і Горинці. Всі телефонні лінії також були перервані. А втім, потяг зумів благополучно дістатися станції Любачів і артилеристи почали вивантажуватися. Розвантаження йшло доволі повільно, бо технічні можливості невеличкої місцевої станції давали змогу одночасно розвантажувати лише два вагони.

Знищення партизанами мостів на шляху до Любачева відобразилося на маршруті інших частин бойової групи, бо після цього потяги з дивізійниками були спрямовані на Львів. Ярослав Овад згадував, що «через висадження партизанами якогось мосту, ми мусили їхати кружною дорогою через Львів до Ярослава»^[47]. Таким чином, бойова група опинилася несподівано розділена на дві частини: одна частина її виявилася у Любачеві, а друга — у Львові.

Чернівецький вокзал у Львові, куди 18 лютого прибули частини бойової групи

До Львова потяг з ротою Овада їхав повільно і часто зупинявся. Коли ешелон дістався Львова, то зупинився не на головному, а на Чернівецькому вокзалі^[48].

Офіцери бойової групи разом з членами Військової управи під час перебування частин групи «Байєрсдорф» у Львові. Крайній зліва — це гауптштурмфюрер СС Карл Брішотт, досвідчений фронтовик, командир піхотного батальйону. Зверніть увагу на щиток з «галицьким левиком», нашитий на його правому рукаві (зазвичай такі щитки нашивали на лівий рукав під орлом СС)

Невідомий офіцер бойової групи з членами Військової управи під час перебування бойової групи. Справа наліво: офіцер, Осип Навроцький, Михайло Хронов'ят, Євген Пиндус

У Львові основні частини бойової групи пробули десь 2–3 дні. Зрозуміло, що поява у Львові підрозділів дивізії, які прямували на свою першу бойову акцію, стала визначною подією для Українського центрального комітету (УЦК) та багатьох українських національних організацій. Що б там не казали щодо боєздатності бойової групи, але вирушення частин дивізії військ СС «Галичина» на фронт стало довершеним фактом для всіх українських національних сил, незважаючи на те, скептично вони дивилися на існування дивізії чи позитивно.

Іванна Гардецька, член жіночої допоміжної ради при Військовій управі, разом з Михайлом Хронов'ятом роздають подарунки воякам дивізії під час перебування бойової групи у Львові

Під час постою на вокзал до вояків приїжджали делегати від УЦК та Військової управи, пересічні громадяни, родичі та друзі вояків, журналісти, фотокореспонденти та волонтери від українських організацій, які роздали воякам подарунки. Іванна Гардецька, член жіночої допоміжної ради при Військовій управі, 28 лютого 1944 року звітувала за роздачу пакунків з подарунками для підрозділів дивізії «Галичина» та 1-го батальйону 4-го галицького добровольчого полку СС^[49], в період, коли вони перебували у Львові з 18 по 26 лютого 1944 року. Всього було роздано 2000 пакунків, що містили тістечка, печиво,

м'ясо, хліб та цигарки. Окремо для охочих (а такими були майже всі) було забезпечено постачання пива. На укомплектування цих пакунків було витрачено 170 кілограмів борошна, 34 кілограми цукру, 23 кілограми масла, 227 кілограмів ковбас та сосисок, 25 000 цигарок та 1927 пляшок пива^[50]. Разом із продовольством була організована роздача газет «Львівські вісті», «До перемоги», а також різноманітного роду книжок, брошур тощо.

Вояк приймає подарунок від Іванни Гардецької та її волонтерів

Волонтери дають вояку подарунок

Українські вояки у Львові. Можна почуватися розслаблено та дізнатися з газети свіжі львівські вісті

Для українських вояків перебування у Львові стало дуже сприятливим моментом. Ті з них, які мешкали у Львові, отримали змогу відвідати свої родини та покрасуватися перед родичами та знайомими в есесівському військовому однострої. Перебування у родинно–дружньому колі дуже добре відобразилося на моральному стані вояків. Стрілець Остап Верин з гумором згадував після війни, як його відвідали батьки: поки батько роздавав воякам цигарки та чай, мати створила кумедну ситуацію, вийнявши теплі речі з сумки і почавши його повчати: «Зараз, синку, коли стає холодно, я хочу, щоб ти носив светр... і не забувай змінювати свої шкарпетки», «пиши нам частіше». Навіть через місяці після цих подій його товариші по службі пригадували йому: «Зараз, синку, не забудь одягти свій светр» і «пиши частіше»^[51].

Зауважимо, що в цей період губернатор Галичини бригадефюрер СС Отто Вехтер^[52] планував використати підрозділи української дивізії для пропагандистського параду у Львові. Однак частини групи Байерсдорфа, що випадково опинились у галицькій столиці, в цьому задіяні не були, можливо, тому, що термін їх перебування був дуже коротким, а саме перебування — незапланованим. Але 22 лютого 1944 року парадом по місту пройшов 1-й батальйон 4-го галицького добровольчого полку СС, який в українській пресі назвали «частиною дивізії СС «Галичина»»^[53].

Михайло Хронов'ят разом з унтерштурмфюрером СС (на те, що цей офіцер — німець, вказують його нагороди). На задньому плані можемо бачити ще одного унтерштурмфюрера СС, зверніть увагу на його кавалерійські чоботи зі шпорами

Варто зауважити, що існує доволі поширене твердження, нібито під час перебування у Львові одна стрілецька рота зі складу бойової групи

Байерсдорфа взяла участь в урочистому похованні Отто Бауера та Хайнриха Шнайдера, помічників губернатора Галичини Отто Вехтера, які були вбиті радянським агентом Н. Кузнецовим 9 лютого 1944 року. Однак це твердження частково помилкове. Похорон відбувся 13 лютого 1944 року, тобто коли бойова група лише формувалась^[54]. Як почесну варту для церемонії поховання були відібрані 45 стрільців (найбільш вишколені і на зріст не менше 160 сантиметрів) з 12-ї важкої кулеметної роти 30-го добровольчого полку СС оберштурмфюрера СС Герберта Шнеллера, у якій служив Ярослав Овад (теж туди відібраний). Вони утворили «почесну роту» (Ehrenkompanie). Ввечері того самого дня губернатор Галичини Вехтер відвідав роту і привітав її командира Шнеллера з тим, що «почесна рота» показала себе дуже гідно. І лише після повернення до Гайделягера цю роту включили до складу батальйону Бріштота^[55].

Один з юних львівських волонтерів прибіг на станцію привітати вояків дивізії. На задньому плані стоїть українець у званні ваффен-обершарфюрер.

Разом з тим у Львові зафіксовано і кілька випадків дезертирства, головню з боку тих українських стрільців, які симпатизували ОУН-УПА. Це стало наслідком пропаганди ОУН, яка наприкінці 1943 — на початку 1944 року розпочала пропагандистську кампанію, закликаючи дивізійників до дезертирства^[56]. Про один з таких випадків згадує

Овад: стрілець Голян з Винник, нібито щоб надати собі бойового вигляду перед відвідуванням родичів, позичив у свого командира відділення гвинтівку і разом з нею втік. «Особливо я вважав це тхірством, негідним постави вояка. Але що з тими партійними зробиш? Вони на те і є, щоби підступно вбити, вкрасти чи втекти, вони «вроджені партизани». Якби це було скероване тільки проти ворога, а не проти своїх» — підсумував Овад ставлення справжніх дивізійників до оунівців^[57]. Як зауважив один із діячів УЦК Кость Паньківський, «акція ОУН за дезерцією в цій стадії показала, що наш національний організм був здоровий. Дезерція не переступила нормальної норми, яка є в усіх арміях»^[58].

Після кількадечної зупинки у Львові мости відновили, і потяги з дивізійниками були спрямовані до Любачева, де їх чекали артилеристи. Перший потяг їхав дуже повільно, з багатьма зупинками, що дратувало вояків. Дорога зайняла приблизно два дні. На станції, за спогадами Овада, їх зустрічало «і інше військо, звичайна піхота, а також наша українська поліція в чорних одностроях і мазепинках». Вояки вишикувалися в лаву, після чого командир роти оберштурмфюрер СС Шнеллер звернувся до них із промовою. «Говорив про відвагу і тому подібне. Сказав, що це буде нашим бойовим хрещенням та побажав нам «вояцького щастя»»^[59]. Після «урочистостей» вояки отримали призначення на квартири та були нагородовані: з ротного обозу («тросу») їм видали порції хліба та ковбаси, а з ротної кухні — гарячу страву.

Тут додамо, що в Любачів у цей час були перекинуті підрозділи української поліції з Білгорою і Тарнограду, і, найімовірніше, їх і побачив Овад.

За даними М. Логуша, другий потяг з іншими частинами бойової групи так і не зміг дістатися Любачева, бо партизани підірвали міст через річку Любачівка, десь за п'ять кілометрів на південь від міста. Ешелон зупинився, і воякам довелося вивантажуватися в полі. На щастя, розвідка знайшла для дивізійників недалеко брід через річку, тому частини бойової групи змогли форсувати водну перешкоду і пішим маршем зайшли у Любачів^[60].

Про знищення партизанами мостів на Любачів згадував і Лев Стеткевич: «Перед самим Любачевом наш транспорт мусів затриматись, бо польські партизани висадили міст і підірвали рейки.

Вони, мабуть, дізналися, що йде потяг. Хлопці вийшли з вагонів на свіже, морозне повітря. Перший раз за кілька місяців зустрічаємо наших, а головне дівчат, що працювали при напрямі моста і колії. Перед в залицяннях вів Пусьо Крушельницький. Почалось кидання снігу, а роботи не було. Кінець кінцем Бріштот вийшов і всіх розігнав»^[61]. За спогадами Стеткевича, шлях було відновлено до вечора, і потяг таки дістався Любачева ввечері того самого дня. Важко сказати, яке з цих двох тверджень найбільш правдиве, бо обидва вони спираються на спогади ветеранів, через багато років після подій. Єдине, що достовірно відомо, це те, що частини бойової групи зосереджувалися в Любачеві більше ніж тиждень і прибували в місто окремо. Так, за спогадами Михайла Дябога, перші частини піхотних підрозділів бойової групи прибули в місто через чотири дні після артилеристів, тобто приблизно 22–23 лютого.

Таким чином, зосередження групи в Любачеві зайняло більше тижня — за цей час прибули всі транспорти з особовим складом, озброєнням та амуніцією, а підрозділи були зібрані разом та відмобілізовані. Свій командний пункт Байєрсдорф розгорнув у будівлі місцевої школи. Місця дислокації частин були добре укріплені — обладнувалися гарматні позиції, встановлювалися кулеметні точки, а піхотинці розміщувалися так, щоб по тривозі відразу зайняти бойове становище. За період постою робилися останні приготування до рейду, особлива увага приділялася перевірці та пристрілці зброї. Це було особливо важливо, тим паче недосвідчені вояки часто байдуже ставилися до стану своєї зброї. Як згадував Володимир Кецун: «якось було важко призвичаїтися, що то була насправду небезпечна кампанія, а не якісь вправи»^[62]. Так, під час раптової перевірки Байєрсдорф виявив, що в деяких стрільців гвинтівки настільки ржаві, що з них навряд чи можна стріляти. Накази стежити за станом зброї були відразу віддані всім командирам підрозділів під особисту відповідальність.

Розділ третій. Ситуація в регіоні та огляд сил ворогуючих сторін

Любачів, як згадував Роман Долинський, був «типовим» українським містом, приблизно в 50 кілометрах на північний захід від Львова, з переважаючим українським населенням та «з розвинутим громадським та кооперативним життям». Місцеві українці зітхнули з полегшенням, коли у їхньому районі з'явилася бойова група галицької дивізії військ СС, й, за спогадами дивізійників, щиро та сердечно прийняли українських вояків, вбачаючи в них свої захисників.

Петро Вершигора, командир Першої партизанської дивізії. Колишній музикант та режисер, під час війни вступив до лав РСЧА та брав участь в обороні Києва. З 1942 року в радянському партизанському русі, був одним з найближчих соратників С. Ковпака. Із грудня 1943 року очолив дивізію, з якою вирушив у рейд у Галичину. В 1944 році був удостоєний звання Героя Радянського Союзу та звання генерал-майор

Це не дивно, бо ситуація в цьому районі була дуже складна. Останні місяці українське населення жило під страхом терору з боку польських партизанів з Армії Крайової та Армії Людової. Поляки неодноразово нападали на українські села, а відомості про вбивства

українських діячів, підпали, пожежі тощо зусібіч надходили все частіше.

Загалом польські партизанські загони не представляли великої загрози для бойової групи Байєрсдорфа. Її головним супротивником була Перша українська партизанська дивізія Петра Вершигори, яка складалася із трьох полків та окремого кавалерійського дивізіону. Дивізією вона називалася для гучномовності, оскільки чисельність її сягала близько 2000 осіб. Однак це був згуртований бойовий колектив добре навчених і досвідчених вояків зі своїми «традиціями, нормами моральної поведінки, дисципліною»^[63], за плечима яких був не один рейд по німецьких тилах. Дивізія мала на озброєнні дві 76-мм дивізійні гармати ЗІС-3, батарею з шести 45-мм протитанкових гармат^[64], важкі кулемети «Максим», легкі кулемети ППД, міномети різних калібрів та легку автоматичну зброю.

Коли радянські партизани прийшли в цей регіон, то Вершигора зміг швидко порозумітися з поляками з Армії Людової, щоб розпочати спільні дії. Об'єднання зусиль радянських і польських прокомуністичних партизанів не було чимось дивним — про це згадує Вершигора у своїх мемуарах^[65], а згодом воякам групи Байєрсдорфа вдалося захопити частину архіву одного з польських партизанських відділів, де була знайдена інструкція, що наказувала полякам співпрацювати з радянськими партизанами^[66]. Завдяки польським загонам радянські партизани отримали додаткове посилення і в разі потреби могли сподіватися не менше, ніж на 1000–1500 польських повстанців, не враховуючи сюди підпільників та тих, хто їм співчував. До того ж, радянські партизани мали певну підтримку місцевого польського населення.

Партизанська дивізія Вершигори діяла в районі шести повітів: Любачів, Цешанів, Тарноград, Білгорай, Замость, Томашів. Одночасно в цьому ж районі (Тарноград — Любачів) до 27 лютого діяло кавалерійське партизанське з'єднання генерала М. Наумова, відтягуючи на себе значну частину німецьких охоронних сил. Сам Наумов у своїх спогадах так писав про ці події: «Наші невловимі диверсійні загони оперують в їх тилах і на флангах, підривають мости, мінують дефіле, знищують лінії зв'язку. Це збиває з толку гітлерівців: вони ніяк не можуть зрозуміти, де наші головні сили і куди слід

спрямувати основний удар. Ми ж зібрані в кулак у лісній глухомані, по декілька разів на день змінюємо місце свого розташування»^[67]. Але Наумов не затримався на польській території надовго, 27 лютого звернувши у Львівську область, де діяв до 22 березня 1944 року.

Ці терени були вкриті густими лісами, що надзвичайно сприяло партизанським діям. Зазвичай у потрібні регіони відправлялися невеличкі диверсійно-розвідувальні групи, які виконували своє завдання, а потім розчинялися в місцевості, повертаючись до основних сил. Мобільність партизанських загонів, що орудували у цьому лісистому районі, вражає. Зазвичай вони пересувалися верхи, а для транспортування кулеметів чи мінометів використовували сани. Це дозволяло їм швидко пересуватися з місця на місце і тримати ініціативу у своїх руках. До цього додавалося ще й блокування шляхів сполучення — мінуванням доріг, підривом мостів та нищенням ліній зв'язку. Таким чином, слабким німецьким силам у цьому районі залишалися лише марні спроби захопити постійно вислизаючі партизанські загони, які завдавали й завдавали свої удари.

23 лютого 1944 року Вершигора доповів у Центр, що його бійці вивели з ладу залізничні шляхи Львів — Варшава, Володимир-Волинський — Люблін, Рава-Руська — Ярослав, знищивши при цьому 12 ешелонів^[68]. Тобто до початку німецької антипартизанської операції загони Вершигори діяли доволі активно, створюючи серйозні ускладнення для німців — здійснювали набіги на міста і села, знищували німецькі установи та невеличкі гарнізони, перерізали шляхи сполучення, завдяки чому в цих районах настав хаос. Недарма в німецькому звіті про радянську партизанську активність у період з 16–29 лютого 1944 року зазначалося: «Внаслідок ситуації, що склалася на фронті, в північно-західній частині групи армій потужні, озброєні важкою зброєю і, вірогідно, включаючи в себе частину регулярної армії, партизанські з'єднання вступили на територію польського Генерал-Губернаторства. Проводячи численні акції саботажу, особливо на основних шляхах підвозу, загони... змогли пробитися до річки Сан поблизу Перемишля і Лежайська, де закріпилися в лісистій місцевості навколо Білгороау. Звідси вони погрожують залізничним лініям Перемишль — Люблін та Люблін — Львів, а також ряду важливих військових та промислових підприємств»^[69].

Для винищення партизанської загрози разом з групою Байєрсдорфа на Холмщину була перекинута ще значна кількість частин поліції, різноманітних тилових і допоміжних підрозділів Вермахту. Зокрема, Вільгельм Коппе задіяв і частини 5-го галицького добровольчого полку СС. Але загальну кількість та склад сил, які були виділені німецьким командуванням для цієї антипартизанської акції, визначити вкрай важко. Згідно з даними радянських партизанів, німці кинули проти дивізії Вершигори такі сили: 115-й охоронний полк, 1-й, 22-й та 26-й поліцейні полки СС, 1-й та 2-й полки дивізії «Галичина», 500-й танковий полк, окремі батальйони організації «Годт», армійські та тиллові резерви 4-й танкової армії, а також «частини 8-ї дивізії СС Роммеля та нідерландської дивізії СС «Вікінг»»^[70]. Що ж, спробуємо розібрати ці дані.

Вояки бойової групи на відкритій залізничній платформі. На задньому плані можемо бачити застарілий кулемет МС-08, з чого зробимо висновок, що це вояки 2-ї роти ваффен-оберштурмфюрера Соболевського. Поки не дуже холодно, тому вояки, вдягнені в шинелі, пілотки та кепі, почуваться доволі комфортно

Зіставивши інформацію з різних джерел, доходимо висновку, що далеко не всі з цих формувань справді були задіяні в боях проти Першої партизанської дивізії, оскільки частина з них узагалі перебувала на інших ділянках фронту. З-поміж зазначених поліцейних

полків СС на території Генерал-Губернаторства перебував лише 22-й поліційний полк СС, що ним командував оберст шутцполіції Рудольф Гарінг. 1-й батальйон цього полку дислокувався в Любліні, а штаб, 2-й і 3-й батальйони — у Варшаві^[71], тому, найімовірніше, полк справді був задіяний у цій операції. Водночас 1-й поліційний полк СС дислокувався у Білорусі, а 26-й — на північній ділянці Східного фронту^[72].

115-й охоронний полк ландшутца (Landeschützen Regiment z. B.V. 115) справді перебував у Генерал-Губернаторстві і тому цілком міг бути задіяний у цій акції.

500-й запасний танковий полк базувався на полігоні Падеборн і займався навчанням екіпажів для танків «Тигр»^[73], а інших танкових полків з таким номером у Вермахті на цей момент не існувало. Проте в цей час у Східній Польщі якраз перебувала 5-та поліційна танкова рота, яка складалася із трьох взводів-1-й та 2-й були оснащені бронемашинами «Штейер», а 3-й взвод складався з п'яти трофейних французьких танків «Гочкіс»^[74] (які німці часто використовували в антипартизанській боротьбі). Таким чином, найімовірніше, саме цей бронетанковий підрозділ і був застосований німцями проти партизанів Вершигори. Також не треба забувати про чотири штурмові гармати з полігону Гайделягер, які підтримували бойову групу «Байєрсдорф», бо навіть не дуже обізнані в німецькій військовій техніці дивізійники приймали ці самохідки за танки.

Щодо присутності в цьому районі дивізій СС, то тут радянські твердження не витримують жодної критики. Так, 8-ма кавалерійська дивізія СС «Флоріан Гейер» на даний момент перебувала на переформуванні в Угорщині (і ніякий Роммель нею не командував), а дивізія СС «Вікінг» у цей час базувалася в Польщі, де відновлювалася після Корсунь-Шевченківського котла, а в першій половині березня бойова група дивізії була відправлена під Ковель^[75]. Тобто жодна з них аж ніяк не могла воювати проти дивізії Вершигори у зазначений період. Теоретично, якісь окремі невеличкі підрозділи цих дивізій, що випадково опинилися в зазначеному районі, і могли брати участь у цій антипартизанській акції, однак навіть у такому разі казати про задіяння цих дивізій аж ніяк не можна. Те саме і з дивізією «Галичина», яка

була представлена групою «Байерсдорф» чисельністю близько 1600 осіб.

За даними М. Мельника, у регіоні операцій бойової групи «Байерсдорф» також діяли такі частини: 2-й батальйон 5-го галицького добровольчого полку СС (діяв у регіоні Краснік — Білгорай — Замосць із 24 лютого), 1-й батальйон 4-го поліційного полку СС (колишній 316-й поліційний батальйон), 2-й батальйон 25-го поліційного полку СС (колишній 67-й резервний поліційний батальйон), 3-й батальйон 17-го поліційного полку СС та моторизований жандармський батальйон СС^[76]. За іншими даними, 3-й батальйон 17-го поліційного полку СС якраз у лютому 1944 року був перекинутий у Югославію, тому перебувати в Східній Польщі в цей момент він навряд чи міг^[77].

Також можна з упевненістю стверджувати, що в цій антипартизанській операції німцями були задіяні різноманітні дрібні резервні підрозділи Вермахту, частини поліції та допоміжних формувань, як, до прикладу, 72-й моторизований взвод жандармерії^[78]. На жаль, відстежити бойовий шлях більшості цих підрозділів дуже важко. Однак усе це свідчить про те, що німці мобілізували майже всі сили, що були під рукою, для нейтралізації партизанської загрози в цьому регіоні. Бойова група Байерсдорфа виявилася найчисельнішою і найсильнішою серед усіх німецьких підрозділів.

Німці планували провести операцію на оточення і знищення партизанів у три етапи. Їхні з'єднання, об'єднані в чотири бойові групи, мали наступати на партизанські загони з чотирьох напрямків, поступово відтісняючи їх, щоб у результаті вигнати їх на голе, необліснене Щебженецьке плоскогір'я, де партизанам було б важко знайти укриття^[79]. Група Байерсдорфа була зосереджена в південному секторі у районі Краснік — Любачів — Чесанів — Замосць — Тарноград — Білгорай — Томашів. За інформацією М. Мельника, поряд діяли такі німецькі поліційні формування: 2-й батальйон 5-го галицького добровольчого полку СС, 2-й батальйон 25-го поліційного полку СС, 3-й батальйон 17-го поліційного полку СС (врахуйте нашу ремарку вище стосовно цього батальйону) та моторизований жандармський батальйон СС, що з 24 лютого оперували в районі Краснік — Білгорай — Замосць^[80]. Дізнавшись про зосередження

німецьких військ, партизани почали відходити у південно-східну частину білгорайських лісових масивів, намагаючись знайти укриття і сподіваючись, що німці не будуть прочісувати ці ліси.

Таким чином, для цієї антипартизанської акції німецьке командування задіяло в цілому другорядні сили, з яких бойова група «Байєрсдорф» була найсильнішою. Цікаво, що ця антипартизанська операція так і не мала особистої кодової назви. Загальне керівництво нею здійснював обергрупенфюрер СС Вільгельм Коппе, тому для легкості та за німецькою традицією ми умовно об'єднаємо всі ці частини та підрозділи під назву бойова група «Коппе». Варто сказати, що одночасно німці проводили активні антипартизанські операції в Галичині, в тилу 4-ї танкової армії, де ними були задіяні досить серйозні сили. Саме ця операція була найважливішою в той час, а дії групи Коппе мали допоміжний характер, хоча теж були значущими, з огляду на потребу стабілізації ситуації у регіоні.

Розділ четвертий. «А ми йдемо далі, і душі наші на плечах»

Як тільки артилеристи прибули до Любачева, артилерійська батарея була перекинута в Острівець, передмістя Любачева, де для гармат були обладнані вогневі позиції, а особовий склад поділено на стійки. Від місцевих мешканців артилеристи дізналися, що партизанські загони перебувають у Цешануві.

Тому одним із головних завдань було проведення розвідувальних рейдів, щоб тримати ситуацію під контролем. Уже під час одного з початкових патрулювань дивізійники наткнулися на розвідувальний загін радянських партизанів, який, за припущенням Романа Долинського, заблукав, не будучи добре поінформованим про появу в цьому районі німецьких сил. Однак відомостей про якесь серйозне бойове зіткнення нема — найімовірніше, сторони обмінялися кількома пострілами і розійшлися. Щодня дивізійники відправляли патрулі в різні сторони для відстеження пересування партизанів. Періодично під час цих патрулювань траплялися зіткнення з окремими партизанськими загонами, чисельністю до 60 осіб, а інколи по ночах маленькі загони партизанських розвідників на конях добирались аж до Любачева. Однак обидві сторони трималися обережно й уникали великих сутичок.

Залізничний вокзал у Любачеві, 1933 рік

Зіткнення біля Любачева стало для радянської сторони сигналом появи в цьому районі потужних німецьких сил. Після цього партизанські відділи почали відходити в район сіл Хмелік — Лукова — Осухи, на схід від Тарнограда. Проте «пильні очі партизанки», часто за допомогою місцевого населення, постійно й уважно стежили за розгортанням та діями есесівської бойової групи і частин, що діяли поряд. Відомий випадок, коли двоє вояків бойової групи, які самовільно покинули розташування підрозділу, були вбиті партизанами^[81].

Роман Долинський умовно поділив дії бойової групи за географічною ознакою на три окремих етапи: 1) Цешанув — Тарноград; 2) Тарноград — Білгорай; 3) Білгорай — кордони Щебженецького плоскогір'я^[82]. Загалом із таким розподілом можна погодитися.

27 лютого були отримані відомості, що якийсь партизанський загін на санях проскочив біля Любачева і вирушив у напрямку Цешанув — Тарноград. Дані розвідки показували, що Цешанув, який знаходиться всього в 9 кілометрах від Любачева, наразі зайнятий партизанами.

На цей момент бойова група була вже зібрана і готова до виступу. Готуючись до початку активних дій, 27 лютого Байєрсдорф видав спеціальний наказ, який регламентував поведінку солдатів під час антипартизанських акцій та поводження з цивільним населенням. Цей красномовний документ заслуговує того, щоб навести його повністю^[83]:

«Наша бойова група є авангардом нашої дивізії. Її добра слава окриє славою всю дивізію та весь український народ, як з другого боку, безславні вчинки обтяжують неславою і дивізію, і народ.

Я не сумніваюсь, що воєнні успіхи нашої бойової групи будуть гідні добровольців. Але побіч воєнних акцій про славу частини рішає теж її поведінка поза воєнними акціями, під час маршу та відпочинку.

Тому наказую таке:

1. Приналежні до бойової групи не сміють засадниче проводити арештів цивільного населення на власну руку. Якщо цього вимагає воєнна необхідність, належить підозрілого типа затримати і доправити його до команди;

2. Стріляти по цивільних особах можна лише в випадках, якщо вони мають зброю і намагаються її використати або якщо вони, незважаючи на наказ зупинитись, втікають;

3. В ніякому разі не можливо затриманих бити або знущатися над ними;

4. Якнайсуворіше забороняється плюндрувати або проводити реквізиції на власну руку;

5. Під час маршу, відпочинку та на позиції не можна без наказу віддалятися від своєї частини. Це загрожує дуже прикрими наслідками для самих стрільців. Не забувайте, що ми знаходимося в околиці, яка до нас є прихильно настроєна. Не забувайте теж, що бандити, яких ми маємо знищити, здебільшого теж вбрані у мундири німецьких солдатів, військ СС та німецької поліції.

За самовільне віддалення від своєї частини доброволець може заплатити своїм життям, як це, на жаль, вже мало місце у двох випадках. Не забувайте, що з нами і на наших флангах введені в дію й інші німецькі частини, через що тим більша є необхідність триматися разом.

6. Я виявив при контролі, що гвинтівки в деяких стрільців є цілковито заржавлені так, що з них навряд чи можна стріляти.

Оскільки не дивлячись на мої чисельні вказівки зброя так і не доглянута, я буду притягувати командирів частин до особистої відповідальності за стан зброї.

Закликаю офіцерів та унтер–офіцерів, щоб вони були тверді та вимогливі до себе і того ж вимагали від своїх людей. Не забувайте, що тільки гостро дисциплінована частина може мати великі успіхи при найменших втратах. Брак дисципліни завжди переплачують своїм життям приналежні до частини, а ворог тим відразу скористається.

Байєрсдорф, оберштурмбаннфюрер та командир».

В окремих підрозділах також було вжито жорстких заходів для підтримання дисципліни. У саперній роті Іван Ремболович чітко заявив своїм людям: «Ми весь час перебуваємо у ворожому оточенні, тому будь–яке порушення дисципліни — взяття чужого майна чи вживання горілки — закінчиться військовим трибуналом, не дивлячись, чи це стрілець, чи офіцер»^[84].

28 лютого 1944 року бойова група «Байєрсдорф» виступила у свій перший бойовий рейд у загальному напрямку Цешанув — Тарноград — Білгорай, маючи останній як кінцевий пункт.

Погода не дуже сприяла маршу, йшов сніг з дощем. Дорога була важкою — засніжені місця змінювалися чистим льодом і навпаки. Судячи з усього, маршувала група не єдиним кулаком, а розрізненими підрозділами. Перше зіткнення з партизанами відбулося практично відразу. За спогадами Ярослава Овада, коли їхня рота під командуванням оберштурмфюрера СС Шнеллера піднялася на горбок, то була обстріляна з кулеметів і гвинтівок. «Ми зразу ж розсипалися в лаву і залягли, щоб зменшити втрати (тобто зробили все, як їх вчили на вишколі. — Авт.). Поставивши скоростріли на становища (йдеться про станкову версію кулемета MG-42. — Авт.), відкрили вогонь по нападниках. Казали нам окопуватися. Але де там. Земля замерзла, що важко випорати ямку не то що справжній окоп. Полежали ми так до вечора, добре змерзли і щойно коли добре стемніло, зібрали нас і пішли ми гусакон (один за одним) стежкою в сторону села». Під час цього маршу один зі стрільців підірвався на протипіхотній міні і йому відірвало ногу по коліно. «Крики, зойки, пошуки санітара... А ми йдемо далі, і душі наші на плечах. Ану ж знову хтось стане на міну. А може, і я...»^[85]

Служба під час «айнзатцу» швидко перетворилася на безкінечні марші по засніжених дорогах

Іншим підрозділам бойової групи пощастило більше, і Цешанува вони досягли без пригод. Партизани покинули містечко без бою, знищивши відходячи урядові структури та засоби зв'язку. Тут Байєрсдорф і зупинився для вивчення обстановки і розробки подальших планів дій.

Цешанув був польським містечком, українців у ньому було небагато, тому місцеве населення зустріло дивізійників насторожено.

Майже відразу по радіо були отримані повідомлення, що дві великі групи партизанів, чисельністю по 700–800 осіб кожна, намагаються прорватися крізь шлях бойової групи у напрямку Уланова (стик річок Сян і Танев). Оскільки ця місцевість була поза тереном дій бойової групи, найімовірніше, партизани намагалися спокійно пересидіти там якийсь час, тим паче, що Вершигора з Наумовим на своїй зустрічі на початку лютого обговорювали подібну тактику дій — постійно маневрувати по різних районах, щоб німці не встигали перекидати сили і завдяки цьому виходити з-під удару^[86].

Офіцер бойової групи, німець, озброєний пістолетом–кулеметом MP-35.I «Бергманн». Ці пістолети випускали в 30-х роках для озброєння військ СС та поліції. Усього було випущено 40 000 одиниць.

У 1944 році вони вже були рідкістю, хоча ще траплялися на озброєнні поліційних частин і тилових підрозділів

Мабуть, цього самого дня, 28 лютого, Байерсдорф скликав свій штаб та командирів частин на оперативну нараду, де офіцерам донесли дані розвідки і поставили найближчі тактичні завдання. Насамперед було ухвалено рішення провести глибоку розвідку, до 17 кілометрів у запілля, з метою виявити дислокацію партизанських відділів за напрямком подальшого рейду бойової групи. Здійснювати цю розвідку мали кавалеристи Романа Долинського, який особисто її спланував та якомога швидше рвався у бій, однак, на його розчарування, Байерсдорф категорично заборонив вступати в бойові зіткнення, хіба що у випадку оборони.

Для цієї розвідувальної місії Долинський створив бойову групу із 75-ти кавалеристів, озброєних гвинтівками, пістолетами—кулеметами та ручними гранатами, посилених важким озброєнням — два важких кулемети і два легких міномети, які «позичили» у піхотному батальйоні Бріштота. Це важке озброєння пересувалося на звичайних санях, що були реквізовані у селян, а коні та погоничі для них були взяті з артилерійського куреня.

Розвідувальний рейд Долинського, за його споминами, розпочався ввечері того ж дня і тривав десь півтори доби. Терен був лісистим, а тому дуже небезпечним, бо існувала загроза партизанської засідки. Для забезпечення майбутнього повернення Долинському навіть довелося залишити кулеметну точку та 15 осіб на розі дорожньої дуги, приблизно в семи кілометрах від Цешанува.

Роман Долинський, колишній функціонер комуністичної партії, що став ваффен-гауптштурмфюрером. Знімок зроблений під час перебування Долинського в таборі військовополонених в Італії. Зверніть увагу на планку з нагородами — добре видно колодки Хреста військових заслуг 2-го класу з мечами та без них

Наступного дня кавалеристи-розвідники досягли українського села В. (12 кілометрів від Цешанува), де їм повідомили, що минулої ночі повз село на санях та конях проїхала численна група партизанів у

напрямку села К. за п'ять кілометрів від Тарнограда. Місцевий хлопчик зголосився побігти в село К., нібито «до тітки позичити дріжджі», щоб розвідати там ситуацію. Десь через три години він повернувся зі звісткою, що в селі К. стоїть великий партизанський загін чисельністю 750–1000 осіб, озброєних легкою зброєю та кулеметами. За словами хлопчика, партизани розташувалися в селі надовго, бо коні були розпряжені, їх чистили та перековували, а люди — одні чистили зброю, інші варили самогон, частина з них навіть були п'яні. Проте нам видається, що відомості про сп'янілих партизанів, які варять самогон, дещо перебільшені і не відповідають дійсності, бо важко уявити, щоб під час далекого рейду в ворожому тилу, де допомоги нізвідки чекати, досвідчені партизани перепилися, в такий спосіб відверто послабивши свою боєздатність.

Після цього Долинський з невеличкою групою розвідників особисто наблизився до цього села, щоб на власні очі побачити, що там коїться. Вони побачили «зле замасковані» кулеметні застави на краю сільського цвинтаря. Долинський писав, що хотів несподівано напасти на село («руки свербіли до атаки, і до того страшенно намовляли мене мої старшини»), але, маючи наказ не вступати у бій, так і не здійснив цього наміру. Однак нам усе це видається відвертою бравадою, бо навряд чи 75 кіннотників змогли б завдати якихось суттєвих втрат партизанському загону, що більше, ніж у 10 разів переважав їх кількісно. Враховуючи те, що перед селом були облаштовані кулеметні точки, то, найімовірніше, кавалерійський набіг Долинського закінчився б великими втратами з боку дивізійників, без жодного позитивного результату.

Розвідка Долинського біля села К. закінчилася, коли він побачив близько сотні партизанських кіннотників, що рухались у напрямку лісу, в бік Цешанува. Він терміново наказав повертатися і загін у сутінках повернувся до Цешанува, не зробивши жодного пострілу і без втрат. Враховуючи те, що Долинському не заборонялося вступати в бій у разі оборони і те, що він, за його словами, «рвався в бій», вважається дивним, що він не влаштував кулеметну засідку, наприклад, проти згаданої розвідувальної кінної сотні партизанів.

На штабовій нараді Долинський доповів Байєрсдорфу про результати своєї розвідки та представив свій план подальших дій. Він запропонував створити бойову групу чисельністю близько 400–450

вояків зі своїх кавалеристів, піхотинців та мінометників, задіяти штурмові гармати і з ранку наступного дня завдати несподіваного удару по селу К., сподіваючись зненацька зненацька захопити партизанів. За його планом «вся операція повинна була закінчитись до півдня, і, при удачі, лише одиниці з партизанського відділу могли випадково врятуватися». Керівництво і всю відповідальність за цю атаку Долинський брав на себе. Ще перед нарадою Долинський розповів свій план Карлу Бріштоту, який нібито погодився з його доцільністю та особисто погодився взяти участь у цій акції, проте попередивши, що «штаб на чолі зі старим корком (так Бріштот іронічно назвав Байєрсдорфа. — Авт.), напевно, не погодиться». Так і сталося, бо за загальним планом операції Байєрсдорф мав наказ вести атаквальні дії лише тоді, коли його група досягне Білгорою, що мав стати центром розташування бойової групи під час цієї антипартизанської акції. До того ж, враховуючи маневровий характер дій партизанів, навряд чи вони затрималися б у тому селі більше, ніж на добу (до цього моменту ми повернемося трохи пізніше).

Цешанув. Ринкова площа 1941 р.

Поки Долинський проводив свій розвідувальний рейд, інші підрозділи бойової групи проводили патрулювання навколишніх сіл, у пошуках партизанів. Тактика, яку обрав Байєрсдорф, була доволі проста. Польові виходи здійснювалися піхотинцями, а штурмові гармати дислокувалися біля штабу, разом з кількома іншими підрозділами, як потужний резерв, який повинен бути задіяний для миттєвого удару в разі виявлення партизанів. Однак результативність цього плану була нульовою, насамперед тому, що, зазвичай, партизани встигали втекти ще до приходу дивізійників і всі ці патрулювання закінчувалися безрезультатно. Як згадував Овад: «Завжди так було, що коли ми прибули на місце, де мали бути партизани, їх вже не було, бо вчасно втікали звідти. Так ми бавилися з ними, немов кішка з мишкою, але ніяк не могли їх зловити»^[87]. Схожі спогади також залишили Стеткевич та Кецун. Стеткевич згадував: «Місцева польська людність сприяла партизанам. Знали вони про всі наші рухи. Партизани були озброєні легкою автоматичною зброєю. Лісами і сніговими дорогами вони просувались легко. Часто користувалися кіньми або навіть саньми. Навпаки, наша група була тяжка до таких операцій. Партизани на неї не зважали»^[88]. Кецун, своєю чергою, зауважив, що «партизани, ймовірно, сміялися з нас і бавилися з нами, як кіт з мишею... Для нас... це був добрий вишкіл в маршуванні і виконванні стійки по ночах»^[89]. Отже, усі рядові дивізійники скептично ставилися до результатів своїх дій.

Вояки бойової групи отримали зимову уніформу: замість шинелі — більш зручна парка

Перебування в Цешануві не було для вояків дуже комфортним. Передусім виявилось, що харчове постачання було налагоджено погано, і солдати здебільшого харчувалися сухим пайком. Ті, хто мав гроші, могли купувати продукти у цивільного населення, але звісно, що проблеми у такий спосіб розв'язати не можна було. Іншою проблемою була холодна та снігова тогорічна зима. Як уже згадували, спочатку українці не мали спеціального зимового одягу і тому потерпали від особливо сильних морозів^[90]. Уже після повернення з фронту «вояки нарікали, що, не маючи зимового теплого одягу, мусили люто мерзнути, ночуючи на полі, бо до сіл було їм заборонено заходити»^[91]. Найімовірніше, це стосувалося тих, хто несли караульну або патрульну службу безпосередньо в лісі або в полі. Пізніше, як свідчать фотодокументи, до бойової групи надійшли теплі та зручні спеціальні зимові парки, які були на обмундируванні військ СС. Іншою проблемою було взуття. Володимир Кецун згадував, що «команда сотні зробила велику помилку, бо видала нам замість черевиків — зимові чоботи (валянки). Чоботи були високі, майже до колін, але зроблені з битого сукна (повстяні). Шкіряними були тільки підошви, накриття пальців та обцасів. Маршуючи снігом, вони перемакали, а висушити їх вночі не було можливості, бо що чотири години треба було йти на стійку»^[92]. Але раз на раз не випадало, і в деяких підрозділах солдати одержали чоботи. Проте в Цешануві деякі частини бойової групи, зокрема артилеристи, отримали фільцові чоботи, черевики на дерев'яних підошвах та зимові есесівські парки, що дозволило воякам комфортніше почуватися на морозі. Однак інші підрозділи все ще продовжували носити шинелі і відповідно — потерпати від холоду.

Володимир Кецун — один з чотирьох стрільців дивізії, що залишили спогади про свою службу в групі Байєрсдорфа

Решта дня після повернення відділу Долинського пішла на підготовку до подальшого маршу бойової групи, в напрямку Тарнограда. Тим часом прийшла звістка, що партизани несподівано для німців попрямували до Уланова, який не був передбачений маршрутом бойової групи. У результаті 3-й партизанський полк під командуванням П. Брайко, діючи спільно з польськими партизанами та підпільниками, захопив Уланів, знищивши там невеличкий німецький гарнізон, що обслуговував радіомаяк, та підірвавши усе

радіообладнання^[93]. Потім надійшло повідомлення, що партизани також атакували і Тарноград.

Уночі вдарив легкий мороз, а зранку почався снігопад. У таких умовах бойова група довгою колоною вранці вирушила у марш на Тарноград, до якого було близько 20 кілометрів. Усього в Цешануві, за спогадами М. Дябога, вона пробула «дві ночі і день», тому можемо приблизно визначити дату початку маршу — 1 березня 1944 року.

Рухатися доводилося польовими дорогами, бо на головних шляхах партизани знищили всі мости. Марш був дуже важкий для людей і коней, тому що шляхи були зав'язані та спустілі, а особовий склад потерпав через відсутність спеціального зимового одягу — штатні шинелі від холоду та вітру не рятували. Дивізійник Остап Верин згадував, як під час маршу йому доводилося притулятися до коней та кутатись у ковдру, щоб сховатися від холодного, пронизливого зимового вітру^[94]. Те саме писав і Михайло Дябога: «Сильний морозний вітер мете замерзаючим снігом. Нема де не то завітися, але навіть заслонитися від вітру. Кожен гармаш пхається до коней, щоб бодай ніс чи вуха погріти. Одначе і коням є зимно і не хотять стояти на одному місці»^[95].

Лев Стеткевич під час навчання в 1943 році

Засніженими сільськими дорогами група рухалася доволі повільно, оскільки шляхи були заметені снігом та нерідко заміновані. Так, одна зі штурмових гармат підірвалася на міні та вийшла з ладу. Також група втратила один «Швіммваген», колеса якого відлетіли під час руху засніженими полями. Враховуючи, що «Швіммвагени» якраз і призначалися для руху по бездоріжжю, можна уявити, в яких умовах доводилося діяти українським добровольцям. До того ж, разом з бойовими частинами пересувались артилерія, обози, пересувні кухні, польові медичні та ветеринарні відділи тощо. Коли гармати чи повозки грузили в снігу, то доводилося витратити чимало часу, щоб їх звільнити. З іншого боку, в разі потреби можна було відразу задіяти допоміжні підрозділи, наприклад, для термінового ремонту чи для надання медичної допомоги. Проте партизани цим користувалися сповна, постійно вислизаючи від переслідувачів, тим паче, що завдяки агентам серед місцевого населення вони були добре поінформовані про маршрути пересування бойової групи. Після війни Лев Стеткевич писав з цього приводу: «Марш через села важкий, бо з обозами, артилерією та кухнями. Думаю, що партизани собі з нас багато не робили, обсервуючи, як то все грузне в снігах»^[96].

Дивізійники переходили кордон двох польських воєводств — Люблінського та Підкарпатського - і старий етнографічний кордон Польщі та Галичини. Місцеве населення швидко відреагувало на початок активних бойових дій у цьому районі. Майже будь-який рух між навколишніми містами та селами припинився. Пересування дорогами було обмежене ще й тому, що партизани та польські підпільники активно мінували всі шляхи, до яких могли дістатися. Однак завдяки цьому шляхи були вільні і пересуванню групи нічого не заважало, крім мін та снігу.

Командир піхотного батальйону Карл Бріштот був одним з найбільш відзначених німецьких офіцерів, переведених до української дивізії військ СС. Австрієць з походження, він вступив у СС ще в 1933 році. З 1937 року служив у поліції, у вересні 1940 року був зачислений до поліційної дивізії СС, у лавах якої брав участь у боях на Східному фронті та був відзначений кількома нагородами за хоробрість. Знімок з його особової справи

За спогадами Лева Стеткевича: «По дорозі ми зустрічали цілі попалені села і тільки комини стирчали. Були то українські села, жителі яких ще весною 1940 р. переселились на Україну, заманені більшовицькою пропагандою. Польські партизани попалили такі села, щоб не було куди вертатися. Для них, очевидно, було корисно, що деякі автохтони покинули свої місця»^[97]. Про те саме згадував і Володимир Кецун: «Населення сіл було мішане: поляки, українці, римокатолики, православні. Між населенням панувала жахлива ненависть. То й не диво, що, маршуючи крізь села, ми зустрічали згарища будинків, тільки комини стирчали зі снігу»^[98]. Зрозуміло, що такі згарища доволі гнітюче діяли на свідомість українських вояків. Тут треба підкреслити, що більшість цивільного населення, незважаючи на національність, мала на меті лише одне — вижити та уникнути конфліктів з військовими чи партизанами.

Тарноград у 1940 році — вояки Вермахту спокійно будують казарму. Через чотири роки Тарноград опинився в епіцентрі активності радянських партизанських загонів, а німці були змушені ховатися за стінами бункерів і чекати, коли їм на допомогу прийдуть українські дивізійники

Кавалерійський підрозділ Долинського був на чолі маршу, проводячи передову розвідку, і він був першим відділом бойової групи,

що під вечір цього дня вступив у Тарноград, який партизани вже кілька годин як залишили.

Інші частини розтягнулися на марші. Так, артилерійська батарея отримала наказ виступити в напрямку села Новий Люблинець. Як тільки маршова колона виступила, всі почули два голосні вибухи в напрямку маршу. Як виявив нашвидкуруч відправлений туди кінний розвідувальний загін, партизани підірвали мости до сіл Старий і Новий Люблинець. Тому артилеристам довелося йти обхідним маршрутом через Улазів, який, як виявилось, зайнятий партизанами. Виникла перестрілка, після якої партизани відійшли «з малими втратами». Артилеристи пройшли через Улазів і рушили на Люблинець по важких, заметених снігом, дорогах, де і зупинилися, зробивши 25 замість запланованих спочатку семи кілометрів.

Заклик до захисту своєї Батьківщини від більшовицької загрози постійно лунав з вербувальних плакатів дивізії «Галичина»

Місцеве населення радо вітало українських вояків у німецьких одностроях. Жінки, «нікого не питаючи», почали різати й варити курей, гусей та індиків. Як згадує Ддябога, ті з вояків, хто мав гроші, давали їх тим жінкам. Певною проблемою стало те, що деякі старші унтер–офіцери «любили здорово випити», і Ддябога справді переймався, що вони зможуть напиться, а це в умовах бойової ситуації було подібно смерті. «Треба було сильної руки, щоб все опанувати і щоб була карність»^[99]. Тому після короткої зупинки в Люблинці артилеристи виступили в напрямку села Х., де і зупинилися на ніч. Зранку наступного дня вони виступили на Тарноград. Уже перед самим містом передовий загін артилеристів зіткнувся з невеличким партизанським загonom, внаслідок чого виникла коротка перестрілка. Партизани були розсіяні, а артилеристи вступили в Тарноград.

Тарноград був типовим прикордонним містечком, з наполовину польським та українським населенням. Зараз адміністративний центр міста був знищений та спустошений. Партизанський загін, який напередодні ввечері захопив місто, пограбував та спалив будівлю українського кооперативу, перебив українську поліцію та кількох активних українців. Партизани також позабирали в місцевого населення перини, подушки, зимовий одяг, чоботи тощо. Характерно, що будівля польського кооперативу не постраждала, також не було вбито і жодного поляка. Невеличкий німецький гарнізон теж відсидівся за стінами свого міцного опорного пункту, що його партизани, не маючи артилерії, не могли взяти. Вранці партизани покинули місто. Будучи свідком усього цього, стрілець Ярослав Овад згадував: «Урядові будинки були немов бункери: вікна замуrowані цеглою, тільки бійниці чорніють. Деякі хати підпалені, а деякі спалені дотла. Брами загороджені колючим дротом. Казали, що партизани несподівано напали на українську поліцію і вирізали всіх, хто був. Опісля втекли, підпаливши кілька хат та розстрілявши кількох людей»^[100].

Ваффен-оберштурмфюрер Богдан Соболевський, командир 2-ї роти. Фото зроблено в 1943 році під час його перебування у вишкільному таборі

Якщо вірити спогадам Долинського, то, спостерігаючи за згарищем, він натякнув Байерсдорфу, що якби він отримав дозвіл на реалізацію свого плану атаки, то нічого подібного б не сталося. На це Байерсдорф «зціпив зуби від злості, не відповідаючи мені нічого». Але такий натяк виявляється дуже дивним, враховуючи, що група пройшла маршем майже по теренах, де проходила розвідка Долинського, і

жодного супротивника не зустріла, оскільки партизани більш ніж на добу ніде не затримувались. І навіть якщо Байєрсдорф погодився б на реалізацію плану Долинського, то, найімовірніше, ця акція закінчилася б нічим. Партизани все одно покинули село, де розташовувалися, щоб вирушити на Тарноград, тому захопити їх зненацька навряд чи вдалося б, також як і вчасно встигнути до Тарнограда. Зі своєю важкою зброєю дивізійники пересувалися дуже повільно, тим паче враховуючи брак автотранспорту. Дивно, що такий «знавець партизанської тактики», яким себе позиціонував Долинський у своїх спогадах, не врахував цього. Отже, його звинувачення, якщо вони були справді висловлені, повністю безпідставні та нічого, крім подиву німецьких офіцерів, викликати не могли.

Харчове забезпечення було одним із найважливіших питань

На ночівлю бойова група залишилася в Тарнограді. Тим часом українські вояки дізналися від місцевих мешканців, що кооперативне сховище, заповнене продуктами і товарами, залишилося незайманим, бо партизани його так і не помітили, захопивши лише те, що лежало на полицях. Заохочені перспективою роздобути додаткові продукти та цигарки, яких воякам завжди не вистачало, частина дивізійників добровільно взялася допомагати в остаточному гасінні пожежі кооперативної будівлі.

Поки основні частини групи готувалися до постою, Байєрсдорф наказав Долинському терміново провести розвідку стану мосту через ріку Танев на шляху між Тарноградом та Білгораєм. Цей міст кілька днів тому був спалений польськими партизанами, і зараз його відновлювали німецькі армійські сапери. Від стану мосту — чи зможуть частини бойової групи перейти по ньому, залежали майбутні плани акції. Якщо міст ще був не готовий, то треба шукати брід, оскільки доволі стрімкі береги у районі мосту не давали змоги форсувати річку на місці, а пошук броду в лісистому терені забрав би чимало часу. Долинський був роздратований, бо його люди були виснажені, тому намагався сперечатись, однак мусив підкоритися наказу.

Без пригод розвідники досягли якогось села біля Тарнограда. Подальший терен викликав у Долинського підозру, оскільки існувала чимала вірогідність того, що дорога замінована. Тому українці вирішили вдатися до хитрощів. Побачивши на подвір'ї біля крайньої хати сани, навантажені гноєм, Долинський наказав двом кавалеристам приторочити довгими шнурами сани до сідел, самим їхати ривчакми, а сани поволі тягнути серединою дороги. Ця хитрість спрацювала — приблизно у двох кілометрах від села сани наїхали на міну і злетіли в повітря. Втрат чи поранень серед вояків вдалося уникнути. Більше жодних пригод у дорозі не сталося, і група спокійно добралася до мосту.

На переправі кипіла робота — армійські сапери за допомогою мобілізованого місцевого населення активно працювали над відновленням мосту під прикриттям кулеметних застав. Продовжні балки були вже закладені, й одну продовжну половину мосту вже вистилали дубовими брусами. Командир саперів запевнив, що одна

половина мосту буде закінчена до ранку, за умови, якщо працюватимуть цілу ніч. Іншого виходу не було, крім як чекати закінчення робіт, оскільки найближчий брід виявився на відстані 6–7 кілометрів у лісовому масиві. Назад група повернулася без перешкод.

2 березня, через кілька годин після повернення, Долинський виїхав у наступну розвідку, під час якої за сім кілометрів від Тарнограда були затримані сани, що їхали з Білгорою. У них перебували окружний лікар, польський фольксдойче, шпитальна сестра полька та м'ясник. Документи в них були в порядку, однак вони все ж таки викликали підозру бо дуже вже вільно ці люди роз'їжджали небезпечними теренами та замінованими шляхами. Долинський наказав їх пропустити, однак відразу направив польовими стежками двох розвідників у Тарноград, щоб вони випередили сани і повідомили на заставі, що цих людей треба направити у штаб для перевірки.

Сани були затримані на в'їзді у Тарноград, і пасажирів привели на допит у штаб бойової групи. У цей час командир групи оберштурмбаннфюрер СС Байєрсдорф та його начальник штабу гауптштурмфюрер СС Кляйнов обходили з перевіркою розташування особового складу, тому допит проводив начальник розвідки, українець, «колишній учасник закарпатських боїв, досвідчений старшина» (Долинський вказав, що прізвище його починалося на Я., але хто це, достовірно невідомо). За даними Долинського, під час обшуку в лікаря знайшли адресу з підпільними явками, нібито апробовану штабом радянських партизанів. Після цього начальник розвідки склав відповідний протокол у присутності ад'ютанта штабу ваффен-оберштурмфюрера Михайла Качмара та ще одного офіцера і за законами військового часу наказав розстріляти лікаря як шпигуна. Вирок був виконаний відразу, судячи з усього, ще до повернення у штаб німецьких офіцерів. На нашу думку, такий поспіх не може не викликати певної підозри, але що там сталося насправді, ми вже навряд чи дізнаємося. Варто зауважити, що, за свідченням польських сучасників, звали цього лікаря Чеслав Кришкевич^[101], і він був «далеким від всякої політики і відданий виключно своєму шпиталю та лікарській професії»^[102]. Медична сестра та м'ясник були взяті під варту, щоб потім передати їх у Білгорої німецьким слідчим. У майбутньому розстріл лікаря викликав чимало ускладнень та клопотів для бойової групи.

За цими ж польськими свідченнями, українці вбили ще трьох представників польської інтелігенції в Тарнограді. І, за великим рахунком, в нас нема жодних підстав у цьому сумніватися, враховуючи польсько–українське протистояння.

Розділ п'ятий. Бойове хрещення

Тим часом полювання за партизанською дивізією Вершигори тривало. Всі чотири німецькі бойові групи проводили довгі й обтяжливі розвідки, рекогносцирування та маневрові рейди. Все це мало на меті одне — оточити радянських партизанів в одній місцевості, щоб завдати їм рішучого удару і знищити. Партизанські загони, переслідувані німецькими бойовими групами, в умовах весняного бездоріжжя продовжували відходити на північ.

Для Ярослава Овада служба в бойовій групі була першим справжнім військовим досвідом. Пізніше він закінчив юнкерську школу СС у Прозен-Трескау та став офіцером. Після війни написав спогади про свою службу в військах СС

У штабі групи Байерсдорф із Кляйновим уважно відстежували отримані повідомлення від інших трьох німецьких бойових груп. Дії німців спрямовувалися авіацією Люфтваффе, яка весь час патрулювала терен дії та координувала взаємодію всіх чотирьох груп за допомогою радіозв'язку або скидання спеціальних контейнерів (що за формою нагадували невеличкі авіабомби), в яких уміщувалися листки з повідомленнями.

На підставі отриманих реляцій складалося враження, що кільце оточення навколо Першої партизанської дивізії все звужується і неминуче зіткнення ворогуючих сторін усе наближається. Після довгих кінцевих узгоджень оперативних планів усіх бойових груп та частин, які брали участь у полюванні на партизанів, нарешті, був створений єдиний план дій, який мав посприяти остаточному завершенню операції.

Приблизно 3 березня Долинський отримав наказ на патрулювання у віддаленому терені, де він повинен був перехопити оголошення, яке у спеціальному контейнері буде скидати зв'язковий літак. Наступного дня патрулювання розвідники побачили над лісом літак, який подав їм умовний знак, зробивши коло над деревами. На очах Долинського і його людей пілот літака скинув контейнер приблизно в центрі цього кола.

Невеликий літак «Fieseler Storch» виконував у Вермахті багато функцій — від зв'язкового літака до легкого бомбардувальника. Найімовірніше, літаки саме цього типу координували дії німецьких бойових груп під час антипартизанської операції

У німців усе було дуже добре продумано: на випадок, якщо б контейнер падав невлучно або вітер відносив його у ліс, засипане снігом поле або хащі, він був обладнаний спеціальним димовим капсулем, який при ударі об землю запалювався та викликав стовп диму, що димив 15–20 хвилин, даючи змогу відшукати контейнер. Однак цього разу був той прикрий випадок, коли димовий капсуль не

спрацював і розвідникам довелося шукати контейнер у засніженому лісі. Через дві години пошуки увінчалися успіхом — український унтер-офіцер на прізвище Білий, «весь засніжений, як сніговий дід», вручив Долинському таємний контейнер.

Радянські партизани з дивізії Вершигори були вправним та сміливим супротивником. На знімку вони із трофейним німецьким кулеметом MG-34

За споминами Долинського, в донесенні йшлося, що загони Вершигори перебувають в оточенні, та подавався ескіз рукою можливого розташування партизанських відділів, а також наказ розпочати операцію наступного дня. Долинський відразу відправив кілька кавалеристів з цим донесенням, щоб якомога швидше доставили його у штаб. У цій історії найбільше незрозуміло, чому саме такий важливий наказ був скинутий з літака десь посеред лісу, а не доставлений безпосередньо у район базування штабу групи.

Активний комбінований наступ розпочався 4 березня. Після того як з літака, що координував німецькі дії, був поданий спеціальний ракетний сигнал, усі чотири бойові групи зусібіч перейшли у наступ, на просторі радіусом приблизно 50 кілометрів.

І цього самого дня, 4 березня 1944 року, відбувся перший справжній бій бойової групи «Байерсдорф» поблизу села Хмелік, що розкинулося на сході між Білгораєм та Тарноградом, який одночасно став бойовим хрещенням для дивізійників. Про цей бій існує декілька спогадів, більшість з них схожі загальними деталями, але певним чином різняться місцем дії та кінцевими результатами.

105-мм легка польова гаубиця leFH 18/40, що була на озброєнні артилерійської батареї бойової групи

Події розгорталися так. Об 11-й годині ваффен-унтерштурмфюрер Михайло Дябога одержав наказ взяти один взвод (три гармати) і 400 стрілен та рушати в напрямку села Завадка. До складу цієї групи також входили 27 саперів під командуванням ваффен-оберштурмфюрера Юрія Черкашина. Дорогою розвідувальний літак передав артилеристам докладні розвідувальні дані стосовно місця розташування партизанів. Цей же літак (найімовірніше, це був зв'язковий літак «Fieseler Storch») спрямував артилеристів на зазначену для них позицію.

У селищі Завадка Дябога почав розпитувати селян: «Скільки тут було партизанів?» Селяни показали, що близько 300–400; на таку саму кількість вказали і сліди на дорозі. Група вирушила далі, в авангарді йшли сапери Черкашина, трохи вирвавшись уперед. Коли сапери

опинилися між Завадкама та Хмеліком, партизани відкрили по них сильний вогонь із кулеметів «Максим», протитанкових гармат (45-мм калібру) та мінометів. Також лунали крики на кшталт «Брат на брата йде!» На годинниках було приблизно 15:00. Артилеристи в цей час перебували ще на виїзді з села Завадка. Дябога тут же наказав гарматам зайняти вогневу позицію по обидва боки дороги, нібито зі словами: «Давайте, господа, давайте, ми на війні»^[103]. Як тільки гармати почали стрілянину, партизани перевели вогонь на них. Однак на цей раз рівень підготовки галицьких артилеристів виявився добрим, і кількома пострілами Дябога придушив ворожі протитанкові гармати. Проте вогонь стрілецької зброї не припинявся.

Раніше Михайло Дябога був учителем у середній торговельній школі. У Дивізії він очолив артилерійську батарею

Черкашин хотів обійти село Хмелік з лівого флангу, але був поранений, і цей план не вдався. Пройти далі дивізійники не змогли. Після двогодинного вогневого бою, приблизно о 17:45, атаквальні

сили отримали підкріплення — 2-й батальйон 5-го галицького добровольчого полку СС, 2-га рота ваффен-оберштурмфюрера Соболевського та важка кулеметна рота оберштурмфюрера СС Шнеллера за підтримки двох самохідних гармат, які атакували від села Бабіце, обходячи Хмелік із правого флангу. Також, за даними М. Мельника, тут діяв німецький 72-й моторизований взвод жандармерії. Загальна кількість артилеристів бойової групи, жандармів та галицьких поліціантів сягала близько 300 вояків^[104].

Для стрільців роти Шнеллера потрапляння в бій було несподіваним. Володимир Кецун згадував: «Одного дня вранці ми отримали наказ приготуватися до акції... Ми здивувалися, коли замість маршувати, по нас приїхали вантажні машини, щоб завести нас до місця призначення... Там ми мали дві несподіванки. Перша — там вже була одна сотня, про яку ми нічого не знали (найімовірніше, це була 2-га рота батальйону. — Авт.)... Друга несподіванка — ми побачили дві гармати, що окопалися якихось 50 метрів від нас. Тоді я зрозумів, що ми прибули не на якісь вправи, але на щось, що може бути небезпечним. Нам незнана сотня помаршувала від нас наліво, де зайняла бойові позиції. Ми довідалися, що ця сотня має охороняти наше ліве крило в час нашого наступу на село»^[105].

Однією з центральних точок оборони партизанів був хутірський вітряк на горбі великої поляни, на якому були встановлені два кулемети. Кулеметний вогонь з вітряка (за словами Долинського, партизани «немилосердно сікли вогнем, не даючи змоги піхоті підвести голову для форсу») суттєво затримав наступ піхоти, і тривалий час дивізійники намагалися знешкодити ворожі вогневі точки. За згадкою Долинського (який особисто в цьому бою участі не брав), ситуацію врятував Микола Палієнко, який «зняв з позиції одну гармату, підтягнув її на віддаль зору вітряка та трьома стрілами особисто скосив вітряк, як билину»^[106]. Цікаво, що артилерист Михайло Дябога нічого не згадує ні про участь Палієнка в цьому бою, ні про те, що його гармати стріляли по вітряку. Це не дивно, оскільки всі свідчення показують, що артилерійські гармати якраз по вітряку і не стріляли, а події тут розвивалися дещо по-іншому. Стрелець із роти Шнеллера Ярослав Овад згадував: «Ми... мали вогнем допомагати наступаючій піхоті. Село було за два кілометри від нас, а на краю стояв вітряк. З нього сипались на нас постріли з важких

скорострелів. Ми тоді мали змогу і приємність використати автоматичну стрільбу. Встановивши лівий і правий «бегреценг», вистріляли ми на цей вітряк кілька скриньок амуніції. При цьому наш стрілець другий номер Заплітний був поранений в ногу. Це вперше я побачив пораненого на полі бою. Його зразу забрали назад, а я, будучи третім номером, перебрав за нього лафет від скорострела. Коли наша піхота йшла лавою в наступ, з'явилися дві штурмові гармати, які стріляли по цілях в селі, а коли ми думали, що треба найбільше їх, вони повернулись і поїхали назад. На нас це справило погане враження, дуже пригноблююче. Ми справді не знали, що вони мусять від'їхати для поповнення амуніцією. На жаль, вони більше не показувалися. Може, тому, що вже смеркалося і їх легко було пошкодити»^[107].

Лев Стеткевич так само залишив спогади про цей бій: «Наша протитанкова чота приблизилася до вітряного млина перед цим населеним пунктом. Більшовики підпустили нас на віддаль приблизно 70–80 м до млина. Раптом вони відкрили сильний вогонь зі скорострелів. Чути було голоси «за Сталіна, за Родіну, брат на брата йдьот!» Сніг був глибокий і відходити по відкритому полю було досить важко. Мусіли залишити вбитих і поранених. Однак тут прийшли на допомогу дві штурмові самохідки, що відкрили сильний артилерійський вогонь. Ми знову рушили у наступ. Партизани відступили до лісу»^[108].

Володимир Кецун, який також служив під командою Шнеллера, про цей бій згадував так: «Нарешті ми помарширували під верх горба попри позицію гармат. Ми отримали наказ розійтися в розстрільну — широку бойову позицію з широким відділенням поміж вояками з метою швидкого наступу вділ горба, на якому не було жодного природного прикриття. Наліво від нас зайняла позицію друга сотня. Далі наліво був ліс, а в самій долині — село. Нараз почали стріляти гармати, а ми отримали наказ йти вперед до села. Від нас, направо, в напрям села пішло кілька черг зі скорострела. Нарешті партизани, що були в селі, почали стріляти в напрямі наших обох наступаючих сотень. Як я почув перший свист куль наді мною, я ніколи не падав на землю так скоро, як тоді. Уша (загальноприйняте скорочення від звання унтершарфюрер СС. — Авт.) підійшов до мене і сказав, що тоді, як я почую свист куль, їх можна ігнорувати, бо кулю, призначену

для мене, я не почую. По кількох стрілах, скоростріли сотні наліво від нас замовкли. Ми довідалися пізніше, що в їхніх скорострілах замерзла вода і вони затялися (це були кулемети MG-08, різновид кулемету «Максим». — Авт.). Нам пощастило, бо ми якраз дійшли до греблі, ймовірно дорога, яких 200 метрів перед селом, що дало нам природню охорону від куль. Ми мали тільки одного пораненого, який стогнав від болю. Як прикриття наступаючій сотні, ми склали наші три скоростріли на лафети і розпочали сильний вогонь на село. Партизани перестали стріляти, наша сотня зайняла село без жодних проблем. Ми, розібравши наші скоростріли, злучилися з нашою переможною сотнею. Партизани, побачивши, що ми є засильні для них, скоро відступили до недалекого другого села. Для забезпечення свого відступу, вони залишили кількох своїх вояків, які нас стримували вогнем»^[109].

Для багатьох дивізійників бій за село Хмелік став першим бойовим хрещенням. Вояк з роти Шнеллера Роман Припхан після війни згадував: «Ми наступали на якесь село, яке зайняли партизани. Крім вогню, і крисів, і скорострілів, партизани стріляли ще з якоїсь гарматки. Гарматні стрільна голосніше свистали, ніж інші постріли. Це було для мене дуже страшне, бо я чомусь думав, що кожне стрільно летить на мене... Я зарився у брудній борозні, і треба було мені доволі часу, заки я при звичаївся до того ефекту і врешті потягнувся за іншими вояками»^[110].

Дивізійник Роман Припхан. Його перший бій відбувся під Хмеліком. У майбутньому він закінчив юнкерський вишкіл та став офіцером. Але його фото у військовій формі, на жаль, не збереглося

Загалом бій тривав понад 5 годин, і обидві сторони не жаліли боєприпасів. Близько 20:00 партизани відступили через Осухи і сховалися в темряві, а дивізійники зайняли село Хмеліки. Відразу були

виставлені охоронні кордони, щоб уникнути нічного нападу, та проведені роботи з пошуку мін та їх розмінування. Овад згадував: «Коли партизани знову втекли, ми повернулися в село. У stodолі поставили два скоростріли на лафети і стрільці, за винятком сторожі, полягали спати. Сторожа змінювалася через кожні дві години. Прийшла і моя черга. Мушу сказати, що було якось моторошно, бо поруч були великі темні ліси і весь час перекикувалися сови. А може, це партизани перекликалися такими сигналами? Вдивлявся я в ліс і мені здавалося, що все хтось підходить, але нічого не було. Світанок ми зустріли з полегшенням»^[111].

Під час бою загинуло двоє та було поранено шестеро вояків бойової групи, серед яких вказаний ваффен-оберштурмфюрер Юрій Черкашин. Його евакуювали в лазарет, стосовно інших поранених М. Дябога вказав, що вони повмирали впродовж наступних 24 годин^[112] (що нам видається недостовірним). 2-й батальйон 5-го галицького добровольчого полку СС втратив чотирьох вояків пораненими (з яких один важко (підірвався на міні), а троє — легко). Після бою дивізійники нарахували на полі бою тіла 17 загиблих партизанів і ще додали у звіті, що частину вбитих партизани вивезли на санях. З іншого боку, Дябога написав, що партизани забрали з собою усіх вбитих та поранених, хоча він просто міг і не побачити тіл. Трофеями стали кілька возів, навантажених сідлами та магазинами до кулеметів, 13 коней. Ще 5 коней були вбиті під час бою^[113]. Зовсім інші дані про партизанські втрати навів Роман Долинський, збільшивши їх у кілька разів. Так, за його споминами, загальні втрати партизанів склали 700 осіб, з яких половина — вбитими та пораненими, а в полон було захоплено близько 200 партизанів^[114]. Оскільки ніде більше подібні дані не фігурують, то, найімовірніше, Долинський залічив до полонених партизанів місцевих мешканців. Загалом вказана Долинським загальна кількість партизанських втрат видається нам невинувато завищеною і жодної критики не витримує.

Із Хмеліка партизани пішли на північ, у район на схід від Білгороау, покривши за ніч кілька десятків кілометрів.

Десь о четвертій ранку до Хмеліка вийшов 1-й батальйон 4-го поліційного полку СС, що мав наказ прийти на допомогу в цей район ще до 16-ї години 4 березня, але затримався в дорозі.

Тим часом уранці 5 березня інший партизанський загін атакував Білгорай з півночі, з району Фрамполя. Один із партизанських командирів С. Тутученко згадував, що Білгорай був відбитий з боєм^[115], хоча, найімовірніше, великого бою в місті не було і все обійшлося коротким зіткненням, на зразок подій у Тарнограді. Після цього бойова група була змушена терміново вирушити на Білгорай.

Розділ шостий. Дії в районі Тарноград — Білгорай

Тим часом загальна операція зі знищення партизанів тривала. Після бою за село Хмелік бойова група перегрупувалася в Тарнограді, розділившись на дві підгрупи. Перша підгрупа — «А», перебувала під командуванням ваффен-гауптштурмфюрера Івана Ремболовича і складалася із саперної роти, протитанкового взводу та піхотної роти оберштурмфюрера СС Герберта Шнеллера, що її було передано з батальйону Бріштота. Підгрупа рушила на північний захід у напрямку Уланова, де за отриманим радіоповідомленням партизани організували сильний опорний пункт. Усі інші підрозділи бойової групи (штаб, батальйон Бріштота та відділ кавалеристів Долинського) утворили другу підгрупу — «Б», яка прямувала на Білгорай.

Будівля однієї з німецьких установ у Білгорайі

До мосту через річку Танев підгрупа «Б» ішла доволі швидко і без перешкод. Однак біля мосту виникла затримка, бо переправлятися по ньому можна було лише частинами і дуже повільно, оскільки зведена була лише половина мосту. Спершу пройшли вози обозу, потім дуже обережно — артилерійські гармати. Тоді рушили штурмові гармати, які для цього мосту були заширокі та виступали своїми гусеницями по кілька сантиметрів з кожного боку. Проте німецькі водії впоралися з цим завданням на відмінно і за годину, крок за кроком, усі самохідки перейшли міст. Усього перехід через річку зайняв у бойовій групі понад дві години.

Під час переправи штаб Байєрсдорфа отримав термінове радіоповідомлення, що партизанська група, яка вирушила в напрямку Уланова, зіткнулася з резервною частиною Вермахту, що проходила вишкіл на цій території, і тому повернула на північ. Відразу всім стало зрозуміло, що цей партизанський загін спробує проскочити на захід попри Білгорай та завернути на Щебжинецьке плоскогір'я. Байєрсдорф та його штабісти вважали, що там цей загін приєднається до іншого загону, і що там, найімовірніше, перебуває і партизанський командир.

Саме тому відразу за мостом батальйон Бріштота відділився від основних сил та почав рух на північний схід, у напрямку Звезинець (за яким починається Щебжинецьке плоскогір'я), маючи завдання пройти східний масив Білгорайських лісів та зайняти район на південно-східному схилі від Білгорая.

Своєю чергою, Долинський отримав наказ зі своїм кавалерійським відділом проскочити лівобережний масив Білгорайських лісів і наздогнати підгрупу Ремболовича, щоб спрямувати її на північ, у бік Білгорая, під яким підгрупа мала зайняти позиції поблизу Фрамполя, з північно-західного боку, паралельно до батальйону Бріштота. Враховуючи небезпечний терен та невизначену ситуацію, кавалеристи мали супроводжувати підгрупу Ремболовича до місця призначення і лише потім повернути до Білгорая, куди на той момент уже мав прибути штаб Байєрсдорфа.

Усі інші частини групи — штаб, штабові підрозділи, артилерія та обози рушили в напрямку на Білгорай, що його без перешкод і досягли цього самого дня, оскільки жодних партизанів тут уже не було.

Таким чином, 5 і 6 березня батальйон Бріштота разом з підрозділами 1-го батальйону 4-го поліційного полку СС, 2-го

батальйону 5-го галицького добровольчого полку СС за підтримки двох самохідних гармат переслідували партизанські загони Вершигори та спробували оточити їх у районі селища Кособуди (на схід від міста Звезжинец). Проте щільно блокувати супротивника не вдалося. Ось як про ці події згадувалося в радянських дослідженнях: «6 березня 1944 року підрозділи партизанської дивізії розташувались в селах Кособуди, Заріччя та Верховина. На світанку в цей район вийшли частини нідерландської дивізії СС «Вікінг», 14-ї дивізії «Галичина» і 8-ї дивізії СС Роммеля, оточили село і спробували знищити партизанів. Допоміг 57-річний поляк Станіслав Сажинський із села Кособуди. З настанням темряви він провів колону партизанів по лісовому та пагорбистому маршруту й тим самим врятував їх від великих втрат»^[116]. Про те, що жодних дивізій СС там не було і не могло бути, ми вже згадували вище, але факт спроби оточення партизанської дивізії Вершигори підтверджується і німецькими джерелами. Хай там як, партизани зуміли вирватися з оточення і почали відступ на північний схід у напрямку Південного Бугу. Тобто у повній відповідності до прийнятої Наумовим та Вершигорою тактики маневрування між районами, щоб не дати німцям змоги зосередити сили.

Партизани дуже непокоїли німецьку владу в Білгорі. На світлині — встановлений в Білгорі німцями спеціальний щит з попередженням: «Партизанська загроза. Не пересувайтесь на самоті. Тримайте зброю напоготові»

Тим часом увечері 5 березня Долинський наздогнав групу Ремболовича, після чого підгрупа «А» разом із кавалеристами

розпочала спільний марш у вказаному напрямку. Цей перехід зайняв два дні. За споминами Долинського, між ваффен-гауптштурмфюрером Ремболовичем та оберштурмфюрером СС Шнеллером, старшим німецьким офіцером у підгрупі, який мав звання нижче, ніж Ремболович, постійно спалахували сутички та конфлікти й іноді йому навіть доводилося виступати посередником для зняття напруження. Це твердження Долинського підтверджує і Ярослав Овад, який якраз служив під командуванням Шнеллера: «Шнеллер їздив до штабу групи по нові директиви і кожного разу коли повертався, то аж пінився від люті, бо мусив слухати накази одного зі старшин — українця. І то від такого, що навіть не вмів розмовляти по-німецьки. Але слухати мусив. Хто це був? Але часто говорилося про підполковника Ремболовича»^[117]. Ремболович справді не розумів німецької мови і в принципі невдоволення цим фактом Шнеллера цілком зрозуміле.

Кулеметники бойової групи під час антипартизанського рейду. Найімовірніше, це бійці важкої роти Герберта Шнеллера

Приблизно 7 березня обидві підгрупи зайняли позиції на вказаних їм місцевостях. Артилерійська батарея розгорнулася неподалік, у селі Сіль, зайнявши вогневі позиції так, щоб можна було стріляти безпосереднім вогнем в усі сторони. У це село також перекинули 2-гу роту батальйону Бріштота. Стеткевич згадував: «Першою місцевістю, де ми затрималися, було велике село Сіль, розтягнене на кілька кілометрів, з кількома тисячами мешканців. Село майже цілком

польське, тобто спольщене. Старі газди ще вважали себе українцями і були православними, а їхні сини вже — поляки і католики. Село багате. Там зробили нашу базу»^[118]. Як згадував Дябога, місцеве населення активно співпрацювало з польськими партизанами, а у хатах чоловіків майже не було, лише старі та діти. Тому коли дивізійники вперше заходили до хат, місцеве населення «прямо блідло зі страху». Як з'ясувалося, по селу останні два тижні ходили чутки, що от–от прийдуть українці і почнуть мордувати й катувати польських селян. Але згодом місцеве населення оговталось і заспокоїлося.

Однак головні сили партизанської дивізії вже покинули цей район, і бойовій групі доводилося зачищати місцевість, виловлюючи невеличкі загони польських і радянських партизанів та підпільників. Щодня в різні напрямки здійснювали короткі комбіновані рейди піхотні частини, окремо і разом із загонами кавалерійської розвідки, на пошуки слідів партизанських загонів. Дивізійник Роман Припхан згадував про тяготи служби в бойовій групі: «Вдень у повному лаштунку місили ми мокрий сніг, перемішаний з болотом, вночі «відпочивали», переважно в нетоплених приміщеннях. Наш відпочинок — це чотири години сну напереміну з двома годинами скріпленої варті — заки прийдеш із стійки й заснеш, знову треба вставати на варту»^[119].

Український вартувий на околиці Білгораю

За польськими джерелами, 10 березня підрозділи бойової групи зосередилися в районі міста Звезинец, де діяли польські партизанські загони командирів «Гром» та «Підкова»^[120]. Щоправда, більше якихось відомостей з цього приводу подано не було, тобто жодних великих акцій не проводилося. Найімовірніше, партизани вирішили затаїться і не ризикувати. Ярослав Овад також не пригадує якихось боїв у цьому районі, пише тільки, що партизанів «розбила якась інша частина» та «забрала навіть їхні протитанкові гарматки, які ми бачили, коли були в містечку Звезинец»^[121].

Лише іноді під час розвідувальних рейдів траплялися короткі зіткнення з партизанами, які здебільшого закінчувалися перестрілками. Кілька вояків, особливо це стосується кавалерійського розвідувального підрозділу, отримали легкі вогнепальні поранення. Приблизно після тижня маневрових рейдів, які не дали жодного результату, Долинський добився триденного відпочинку для своїх, повністю виснажених, людей та коней.

Вояки сідають у машини, щоб вирушити на пошук партизанів. Через сніг під час патрулювань стрільці зазвичай пересувалися пішки. Коли сніг зійшов, автотранспорт почали використовувати активніше

Під час патрулювань траплялися і кумедні випадки. Так, один із писарів 2-ї роти на прізвище Йонак часто співав популярну польську вояцьку пісню «Уланє, уланє, мальоване дзеці...» Чуючи її, «поляки стояли вздовж дороги з роззявленими ротами. Вони дивувалися, що якісь поляки служать у військах СС»^[122]. Загалом польське населення дивилося на українців в уніформі військ СС з великим подивом та підозрою, оскільки не могли уявити, що німці дозволять створити слов'янську частину у військах СС.

Однак служба не була легкою, а війна постійно нагадувала про себе. Так, у селі Сіль уночі під час сну були вбиті два перекладачі артилерійської батареї. Це стало наукою всім іншим воякам, що пильність та обережність не можна втрачати ні на мить. Через два дні після цього двоє їздових відокремилися від батареї і також були вбиті партизанами у відкритому полі. Найімовірніше, саме в цей час трапився прикрий випадок, описаний Ярославом Овадом у споминах. В один із днів десь близько 23 години несподівано пролунав постріл. Усі тут же схопили зброю та вибігли займати оборону. Виявилось, що в одній із хат був убитий стрілець «гарний високий хлопець», за що, так ніхто і не знає. Ходили чутки, що це були якісь «партійні прорахунки», тобто якимось пов'язано з ОУН. Був влаштований воєнний похорон і похоронний взвод зробив трикратний залп. А «опісля знову тривала дальше забава з погонею за партизанами»^[123].

Вояки в окопі і біля бункера. У спогадах нема жодної згадки про будівництво ними оборонних споруд, маємо лише світлину, яка про це свідчить

Світлини, зроблені в березні 1944 року дивізійним військовим кореспондентом Тилявським, свідчать, що сніг у цей час уже розтанув і вояки могли активніше використовувати автомобілі. Також є світлина, де дивізійники в цей період сфотографовані в окопі біля бункера, можливо, під час постою мали змогу попрактикуватися в будівництві оборонних споруд.

Холодна погода разом із незадовільним забезпеченням зимовим одягом призвели до того, що багато вояків захворіли на грип. Стеткевич згадував один випадок: «Одного ранку проваджу селом патруль, дивлюсь йде вояк і, зрівнявшись зі мною, питає, де тут є назарет. Я, жартуючи, кажу, що не думаю, щоб тут десь близько був Назарет, бо, наскільки мені відомо, то Христос вродився в Назареті. Вояк подивився на мене і каже: «Вам хочеться жартувати, а тут чоловік хворий». Я, певна річ, показав йому, де міститься лазарет»^[124].

Вояки бойової групи з селянськими підводами під час патрулювання

Незважаючи на активну розвідувальну активність, загальне становище було спокійним — партизани поводитися тихо. Через тиждень перебування в селі Сіль артилерійську батарею перекинули в Білгорай. А бойова група була зайнята розв'язанням зовсім інших проблем.

Українські дівчата радо вийшли привітати вояків бойової групи під час патрулювання. Це фото було використано в українській пропаганді, ми ж наводимо як фрагмент з газети «Голос Підкарпаття», так і саме фото

„В рядах европейської молоді“

Промова Генерального Губернатора на відправі „Служби Батьківщині“ в Кракові

„Служба Батьківщині“ у Генеральній Губернії святкувала очира своєї четверті роковини існування. З цієї нагоди вуднями Кракова промашерували тисячі ряди її членів. Вони вистроїлись на краківському стадіоні для відправи яку провів Генерал-губернатор міністер д-р Франк та організатор „Служби Батьківщині“ у Генеральній Губернії, генеральний керівник праці, Гінгсль. Присутні були також високі представники цивільної влади і збройних сил. Генерал-губернатор вголосив промову, в якій на вступі оклав своє вдоволення з приводу бодрості постати та зверального заповиття і гнрного вигляду членів „Служби Батьківщині“. Той гарний вигляд та зривале висловлення обов'язків, що покладає на „Службу Батьківщині“, є кайранням доказом, що ця організація стала не тільки потрібною і акривною, але просто необхідною установою. Коли за спонуккою большевників у Москві і жидів в Англії вбухали на війна, тоді більшість з них не вийшли „Служби Батьківщині“ була ще дітьми. Високі роки війни, які покладає на всіх нацих світа, безумовно навчили також і на молодь у цій частині європейського континенту. У таких роках створше дотривається і створше розуміється вагу відповідальності. Замислено думою — сислао бувалою Генерал-губернатор — що ювона молода людина має ті чи інші дуби. Це походить з того, що розмірно невелике число перелитих років не дозволяє молоді дозвни

добрата такого ювнеского досвіду, який потрібний, щоб збробити собі розумний погляд на світ і його квинша. Пербування у рядах Служби Праці — не добра шкоро на ціле життя, бо дисципліна і фізична праця формують не лише характер молоді, але також і скріплюють її енергію. Сильна праця і сильне шоденне життя приривняються до кривляння численних суспільних рішень. Ювони зі свла знівомляються з користями та численними відтуминями сторіччями кривлого життя, знову ш кривнен з місця у аустрич і сиваши простодолати, кривше визнають життєві умовия та зортивість халбороба і робітничка. Не знівлюючи на свій молодий вік та не знівлюючи на те, що ювони зі „Служби Батьківщині“ шє безпосередньо не стривулися з політикою, кожний із них розуміє, що сталося би з ними, з їх родичами і їх країною, коли б першій більшовити. Аліже цей край стив би першою жертвою, коли б большевикам удалося віти шє далі в західному напрямі. Про ту небезпеку кожний ювоник повинен пам'ятати при кожному русі своєї долати. Тому ювони зі „Служби Батьківщині“ у Генеральній Губернії насправді кривструють у рядах великого фронту європейської молоді. Генеральний Губернатор бажав кривкази, щоб ювоний із них кривріє на чесного і правого мувчани, який по кривень свого життя зможе похвалитися, що він також був членом „Служби Батьківщині“.

НАШІ СТРИЛЬЦІ ПРОТИ БАНД

Усюди населення ширю вітає добровольців СС Стрільцями ДніаН Галичини
(Фото: СС-ПК. — Талківський)

Насамперед білгорайський крайсгауптманн (окружний староста) ініціював розслідування обставин розстрілу окружного лікаря Кришкевича у Тарнограді за звинуваченням у шпигунстві. З цим лікарем крайсгауптманн перебував у дружніх взаєминах і тому влаштував йому «величні похорони» ще до прибуття бойової групи. Звіт про те, як «українські бандити» вбили невинного лікаря, був відправлений до Берліна і в штаб дивізії, куди вже повернувся з навчання командир дивізії Фрайтаг. Почали ширитися чутки про незаконність дій начальника розвідки бойової групи і про можливе притягнення його до воєнного суду. Зрозуміло, що українські офіцери переполошилися і як один стали на захист свого побратима, в той час як Байєрсдорф і Кляйнов, розуміючи всю складність ситуації, намагалися пом'якшити становище та відтягнути час. У Білгорай зі штабу дивізії терміново прибув ваффен-гауптштурмфюрер Дмитро Паліїв, щоб з'ясувати всі обставини. Зрозуміло, що він підтримав українських офіцерів. Тут цікаво, що ніякої німецької комісії з розслідування цього випадку до дивізії не було скеровано. Навіть дивізійний суддя штурмбаннфюрер СС Ханс-Георг Циглер не прибув у Білгорай, хоча його поява виглядала б цілком природною. На наш погляд, це свідчить про те, що в Берліні ніхто серйозно не сприйняв звіти крайсгауптманна і ніякого офіційного розслідування так і не було відкрито. Однак українським офіцерам про це було невідомо, і вони постійно тиснули на Байєрсдорфа, щоб той своєю владою вплинув на місцеве керівництво. А якщо ні, з тверджень Долинського, то вони погрожували завалити рапортами всі інстанції, починаючи від штабу фронту і закінчуючи вищим командуванням у Берліні, наголошуючи, що моральний дух українських вояків через ці події дуже впав, і тепер жоден з українських офіцерів не бере на себе відповідальності за успіх подальших дій бойової групи. Після такого не дивно, що на додачу до Паліїва на відвідини до бойової групи були відряджені ще кілька членів Військової управи, зокрема Осип Навроцький та Євген Пиндус.

Ваффен-гауптштурмфюрер Дмитро Паліїв, який координував зв'язок між бойовою групою та головними частинами дивізії. Паліїв був одним із найавторитетніших українських офіцерів у військах СС, користувався великою повагою в німців, зокрема в командира дивізії Фрайтата

Євген Пиндус на відвідинах бойової групи інспектує бункер, побудований вояками

Член Військової управи Осип Навроцький прощається з одним з українських офіцерів бойової групи, після відвідин позицій українських стрільців

До того ж, білгорайський крайсгауптманн, який був зобов'язаний забезпечити постачання свіжих харчів для вояків бойової групи (бо єдине, що дивізійники мали, були консерви), виділяв для них продукти найгіршої якості, часто напівзіпсовані. У відповідь начальник відділу постачання разом з Дмитром Паліївим та капеланом Дурбаком провели інспекцію окружних харчових складів і з'ясували, що в них повно якісних запасів продовольства. Після цього крайсгауптманн був звинувачений українцями у саботажі та знуванні з дивізійників, про що українські офіцери і доповіли Байерсдорфу. Тієї ж ночі командир групи зв'язався по радіо з армійським штабом та Берліном, і вже зранку наступного дня крайсгауптманн був відкликаний зі своєї посади і доставлений у Люблін. Подальша його доля невідома. Так і закінчився цей конфлікт, жодних наслідків для начальника розвідки бойової групи не було.

Мінометники бойової групи на вправах з 50-мм мінометом

Однак питання постачання вояків продуктами харчування залишалось одним з найголовніших. Одним з офіцерів, хто забезпечував постачання для бойової групи, був ад'ютант ваффен-оберштурмфюрер Михайло Качмар, а йому допомагали дивізійники на прізвища Ткачук і Шиналь (той самий, який зголосився добровольцем під час відправки бойової групи). Вони їздили по селах і закуповували курей, гусей, качок тощо, все, що необхідне для розширення вояцького раціону. Реквізувати продовольство суворо заборонялося, але солтис (сільський староста) був зобов'язаний показувати багатих господарів, у яких дивізійники і купували продовольство за державними цінами. Звісно, заможним польським селянам це було не дуже вигідно, бо державні ціни були значно нижчі, ніж ринкові, але що вже поробиш, коли продовольство в тебе купують озброєні люди.

Кулеметники та стрільці на позиціях під час «айнзатцу»

Загалом завдяки таким заходам вдалося суттєво поліпшити забезпечення продовольством деяких підрозділів. Недарма Лев Стеткевич згадував, що «життя на “айнзатці” плило весело. Харчі були добрі, а до цього ми одержували ще т. зв. “зацайнс”, тобто фронтовий пайок»^[125]. Але в інших підрозділах ситуація була трохи гірша і проблема з харчуванням, що виникла на самому початку дій бойової групи, так і залишилася. Роман Припхан скаржився на «нерегулярний харч з військової кухні», так що їм доводилося дещо «докупувати в населення»^[126]. Отже, становище з харчуванням частин бойової групи не було стабільним. Треба додати, що типовим для німецької армії та військ СС було те, що офіцери отримували той самий пайок, що і звичайні вояки, тобто всі харчувались з одного котла, незалежно від звання.

Незадовільне забезпечення дивізійників їжею призвело до незаконних дій українських вояків під час реквізиції продовольства в польського населення. Хоча загалом взаємини дивізійників з польськими мешканцями були адекватними і великих ексцесів вдалося уникнути, проте суттєвим моментом, який їх погіршував, була «реквізиція», або «конфіскація» (щоб не сказати крадіжка), вояками продуктів харчування в польських селян. Ще раз наголосимо, що це

все було суворо заборонено наказами (достатньо згадати наказ Байєрсдорфа від 27 лютого) і жорстко каралося, але повністю викоринити подібні випадки було неможливо. Це і зрозуміло, бо забезпечення вояків продовольством не можна було назвати повноцінним, адже вояк, який зголоднів, займатиметься пошуком їжі, а не виконанням бойового завдання.

Михайло Качмар, ваффен–оберштурмфюрер та ад'ютант бойової групи, був одним із тих, хто займався постачанням харчів

Зазвичай селянин ніяк не міг довести, що вояки «реквізували» в нього ті чи ті продукти, до того ж сперечатися з озброєними й обмундированими в уніформу військ СС українцями полякові було собі дорожче. Однак іноді правда впливала назовні. Найбільшого розголосу дістав інцидент з командиром 2-ї роти ваффен-оберштурмфюрером Богданом Соболевським.

Під час постою в селі Сіль вояки 2-ї роти «реквізували» (тобто банально вкрали) свиню в польського селянина. Той подав скаргу Бріштоту, який викликав до себе командира роти Соболевського і запитав, що й до чого. Соболевський відповів, що нічого не знає. Проте командир першого взводу, німець, заявив, що він разом із Соболевським якраз їли свинину. Того самого вечора, 13 березня 1944 року, «поручник Соболевський понаписував листи і в присутності сотенного писаря, стрільця Манорика, вчинив самогубство. Манорик зараз зголосив командирові. Було знайдено листа зі з'ясуванням мотиву. Виявилось, що Соболевський зробив таке з метою захисту честі старшини»^[127]. Приблизно те саме написав і Михайло Дябога: «Вночі перед заладуванням (за його даними, 19 березня. — Авт.) застрелився один наш старшина. Була це дуже чесна й амбітна людина. Прізвище його вже призабув. Причиною була крадіж свині його частиною, про що він не знав, всі йому говорили про те, а він давав слово честі, що його частина цього не зробила. Потому знайшли, як свиня варилася в кухні його частини»^[128].

У рукопису під назвою «Хроніка дивізії «Галичина», датованому 1943–1944 роками, що зберігається в одному з українських архівів, у запису від 21 березня 1944 року ці події подано трохи інакше. Там чітко вказано, що вся бойова група грабувала польських селян, але саме вояки Соболевського показали себе з найгіршого боку. Далі подано такі рядки: «Соболевський, щоб урятувати честь нашого стрільця, грабунки ці взяв на себе, сказав, що він дав наказ грабити, — і застрелився». Далі було вказано, що німці не повірили, що Соболевський віддав такий наказ, але оцінили шляхетність його вчинку. Поховали його з військовими почестями^[129]. Справді мужній вчинок Соболевського не може приховати того факту, що «конфіскації» вояками дивізії продуктів харчування в польських селян досягали чималих масштабів. Проте це не є чимось незвичним, бо ще раз

підкреслимо, що конфіскацією продуктів в місцевого населення займалися вояки всіх армій в усіх війнах.

Могила Богдана Соболевського

Треба також звернути увагу на твердження, що періодично спливають на поверхню щодо скоєння військових злочинів проти цивільного населення вояками бойової групи. Зазвичай у цьому сенсі люблять цитувати рядки з дивізійної історії Вольф-Дітріха Гайке: «Незабаром до дивізії почали надходити різні повідомлення про погану поведінку вояків бойової групи. Цього треба було сподіватися. Адже вояки дивізії ще не закінчили свого бойового навчання, а їхні

німецькі старшини й підстаршини були молоді та недосвідчені. Не треба ще забувати, що бойову групу надіслано в околиці, в яких чимало польського населення, а то і в чисто польські околиці. Стара ворожнеча між поляками та українцями мусила тут виявитися»^[130].

Вище ми цитували Михайла Дябога, що коли дивізійники вперше заходили до польських хат, то їхні мешканці «прямо блідніли зі страху», та про чутки, що їх розпускали по селу останні два тижні, що от-от прийдуть українці й почнуть мордувати і катувати польських селян^[131]. Зрозуміло, що з такими настроями поляки очікували якихось каральних акцій. Певного «антипольського» настрою українцям додавали й відомості про знищені поляками українські села, про які згадували Стеткевич та Кецун.

Однак факти свідчать, що якихось великих військових злочинів вояками бойової групи скоєно не було, а багато злочинів, що їх приписують бойовій групі, були скоєні в місцевостях, де взагалі не було жодних її підрозділів^[132]. Колишній дивізійник, а згодом історик Василь Верига проаналізував усі основні польські твердження і звинувачення стосовно військових злочинів, що їх приписували дивізійникам, і дійшов висновку, що майже всі вони до групи Байєрсдорфа жодного стосунку не мають^[133]. Гайке у своїй книзі зауважив таке: «Треба брати до уваги, що бойовій групі Дивізії, як ненімецькій частині, інші німецькі частини приписували багато неслухного або такого, що самі накоїли. У багатьох випадках можна було в це безперечно перевірити... Командування дивізії простежило всі скарги і, якщо були докази, винних покарано»^[134]. У принципі, так воно і є, бо в районі дій бойової групи так і не було скоєно великих військових злочинів, на зразок спалення сіл чи масових розстрілів, хоча побоювання такі з боку польського населення справді були. Наприклад, підтверджено факти розстрілу чотирьох поляків у Тарнограді, одним з яких був доктор Кришкевич. До того ж коли йдеться про т. зв. «каральні акції», то варто зауважити, що багато з них, наприклад, знищення обвинувачених у партизанщині чи тероризмі, відбувалося за вироком військових судів і за законами військового часу (як у випадку з доктором Кришкевичем), тому ці заходи не можна вважати військовими злочинами, оскільки на момент свого скоєння

вони були цілком у рамках закону, що діяв на цій території, а закон зворотної дії не має.

Розділ сьомий. Відкликання бойової групи

Дислокація бойової групи навколо Білгораю тривала десь близько півтора тижня. У другій декаді березня бойова група зосередилася в місті Звезинець. У цей час партизанська активність майже повністю припинилась і тому було вирішено відкликати бойову групу до основних сил дивізії.

Стрільці з бойової групи «Байєрсдорф» сфотографовані після повернення з «айнзатцу». Вояків групи можна легко впізнати по щитках з галицьким левом, що нашиті на правому рукаві

17 березня перші частини бойової групи почали завантаження в ешелони. Передові підрозділи через Люблін і Кельце виїхали до

полігону Нойгаммер, де в той момент перебувала дивізія. Хоча, за згадкою Дябоги, бої його батареї з партизанами тривали до 20 березня^[135].

Вояк бойової групи після повернення до основних частин дивізії

З другого боку фронту, 18 березня 1944 року партизанська дивізія Вершигори вийшла до села Могильниця, у якому знаходився трьохсотметровий міст через річку Західний Буг. Захопивши його,

партизани переправилися в Біловезьку Пущу та білоруські ліси та в квітні скінчили свій рейд^[136]. Звідси командир радянських партизанів надіслав у центр декілька звітних радіограм, в одній з яких повідомив: «За час Львівсько-Варшавського рейду з лав дивізії вибуло понад 400 бійців і командирів, є багато поранених... Вибули з лав і загинули від поранень переважно старі бійці і командири... В санітарних частинах не має жодного бинта, немає пакетів і медикаментів»^[137]. З цих даних добре видно, яких великих втрат зазнала партизанська дивізія під час свого рейду і протидії німецьких сил. Тому не буде перебільшенням сказати, що досвідчені партизани зазнали поразки, враховуючи, що всі наслідки їхніх диверсій (зруйнування мостів, ліній зв'язку тощо) порівняно швидко німці відновлювали, а втрати були великі. Німецьке командування знайшло гідну протидію партизанській тактиці. І чималий внесок у цей успіх зробила сформована з українців бойова група Байєрсдорфа.

Після прибуття з фронту вояків приблизно на тиждень помістили в карантин, що розташовувався в дерев'яних бараках колишнього табору для військовополонених в Цайсау. Це мало виключно санітарну мету і було зроблено для боротьби з вошами та зі всілякими недугами, щоб не позаражали інших. Однак спочатку воякам не повідомили про мету цього заходу: «...після здачі зброї нас дали за дроти. Це справило на нас прикре враження: що таке ми зробили, що нас роззброїли і саджають за дроти? Але нам пояснили, що мусимо відбути тиждень карантину»^[138]. Після завершення карантину вояки були розпущені по своїх підрозділах.

Десь через два тижні після повернення бойова група знову була зібрана і на урочистому вишикуванні тим воякам, які найбільше себе проявили, були вручені нагороди. За спогадами Романа Долинського, вояки бойової групи отримали 150 різноманітних нагород. Є непідтвержені дані, що українець Михайло Качмар був нагороджений Залізним хрестом 2-го класу. Але здебільшого було вручено Хрести військових заслуг з мечами 2-го класу, що їх отримали багато українців, зокрема Долинський^[139], Палієнко^[140], Ремболович, капелан Дурбак та Юрій Черкашин. Також цю нагороду отримав український унтер-офіцер Білий з розвідувального кавалерійського підрозділу та Лев Стеткевич. За даними Долинського, відомо, що Бріштот, Кляйнов

та Шнеллер отримали Хрести військових заслуг з мечами 1-го класу, однак в особових справах Бріштота та Кляйнова це нагородження ніяк не відображене, тобто, найімовірніше, жодних нагород вони не отримали.

Висновки

Антипартизанська акція групи Байєрсдорфа фактично стала вступним іспитом для дивізії «Галичина» і бойовим хрещенням для не менш ніж 1600 українських вояків військ СС. Зрозуміло, що масштаби бойових дій групи були малі, а умови ведення бою проти партизанів і поряд не стояли зі справжніми фронтовими умовами, але це було бойовим випробуванням, причому для всіх ланок і всіх підрозділів. Стрільці та артилеристи дістали змогу застосувати отримані на вишколах навички у справжньому бою, постачальники набули досвіду забезпечення частин під час маршів та у відкритому полі, медики й санітари — надання допомоги пораненим тощо. Недаремно Михайло Дзябога писав після війни, що перший бій його батареї з партизанами під Хмеліком — «це була добра практична заправа для вояків, підстаршин, і я сам більше скористав чим на старшинському вишколі»^[141].

Обергруппенфюрер СС Вільгельм Коппе міг бути задоволений діями бойової групи «Байєрсдорф»

В історичній літературі існує думка, що бойова група «Байєрсдорф» не змогла впоратися з поставленим завданням. Усе це бере початок від тверджень штурмбаннфюрера СС Гайке, який зауважив у своїй книзі: «На жаль, бойова група не зовсім вдало виконала своє завдання». Всю провину за це Гайке переклав на «поліційного генерала з Перемишля» (можливо, мається на увазі Коппе), який «про неї не дбав і нею погано керував. Він не мав жодного поняття про військову тактику чи командування військовими частинами»^[142]. Практично всі українські офіцери дивізії в один голос, як якусь мантру, повторювали ці твердження Гайке і в результаті колишній член Військової управи та історик Юрій Тис-Крохмалюк зробив такі викладки стосовно «невдачі» групи Байєрсдорфа: «1. Недолік у постачанні і вивінуванні в бойові й охоронні засоби проти важких зимових умов у вільному полі;

2. Брак резервів для зустрічного бою з більшими партизанськими з'єднаннями;

3. Група зустрічала тільки малі розвідувальні відділи, які скоро зникали в терені, більші відділи пересувались лісами, а основні сили перебували ще за Бугом, далеко на півночі;

4. Заборона поліційного командира з Перемишля вступати у бої з партизанами;

5. У таких умовах ціла акція не мала ніякого смислу — ні тактичного, ні навіть вишкільного»^[143].

Однак, як ми бачили, з усіх цих пунктів можна погодитися лише з першим, а решта виглядають відвертою маячнею. Особливо дивує другий пункт, про брак резервів, який відверто дисонує із третім пунктом, — про те, що групі протистояли лише малі партизанські відділи.

До справді негативних чинників, що впливали на боєздатність бойової групи, варто додати брак у німців достовірних розвідувальних матеріалів щодо дій партизанських з'єднань. Ваффен-гауптштурмфюрер Дмитро Паліїв, один з найкомпетентніших та найвпливовіших українських офіцерів у військах СС і офіцер зв'язку у штабі групи, після закінчення акції підготував для командира дивізії Фрайтага спеціальний звіт, у якому, як головний недолік проведеної

антипартизанської операції, зазначив: «Брак потрібних інформацій про силу ворога, розташування його сил і щонайважливіше знання швидкості і засобів руху ворожих з'єднань»^[144]. Загалом це не дивно, бо отримання достовірної розвідувальної інформації про дії партизанських загонів завжди було важким завданням, тим паче, коли ці партизани постійно рухались і маневрували.

Насправді навіть поверхневий аналіз подій свідчить про те, що німецька акція була добре спланована і скерована. Німецькому командуванню вдалося забезпечити взаємодію кількох окремих бойових груп різного складу і боєздатності та забезпечити утворення кільця оточення навколо партизанської дивізії. В цьому і був сенс тих «безглузвих» маршів бойової групи по засніжених теренах, про які згадують дивізійники, — блокувати партизанів, щоб після їх знищити. Те, що партизанські загони Вершигори, хоча і з втратами, але зуміли прорватися з оточення, свідчить, радше, про добру боєздатність радянських партизанів, ніж про погане керівництво операцією з боку німецького командування. Головне завдання операції — витіснити радянські партизанські загони з території Генерал-Губернаторства — було виконано. Отже, в цьому випадку маємо всі підстави наголосити на успіху дій бойової групи «Байєрсдорф».

alte Armee: 1.02.18 - 1.11.18
Front: 1.07.18 - 1.11.18
Dienstgrad: Lt.
Gefangenschaft:
Orden und Ehrenzeichen: Karl-Tippel-Kreuz
Verw.-Abzeichen:
Kriegsbeschädigt %
Reichswehr: Russ. Sowjet. Armee
1.2.27 - 15.3.35
Polizei:
Dienstgrad: Oberst Lt.

Фрагмент з облікової картки офіцера військ СС Романа Долинського, де вказано, що він «був» підполковником РСЧА. Насправді кар'єра Долинського в УРСР йшла по партійній лінії

Постійно також зустрічаються твердження, що особовий склад бойової групи був не навчений. Принаймні коли йдеться про деякі підрозділи, наприклад, артилерійську батарею, це відповідає дійсності. Однак у стрілецьких підрозділах ситуація була дещо інша. Ярослав Овад категорично заперечив поширені твердження, що українські «стрільці були недосвідчені і не навчені діяти разом» що стало однією із причин «невдачі» бойової групи. Він вказував, що «від нас, рядових, не вимагалось нічого такого, чого ми не знали і не могли виконати. Не була це гармонія великих з'єднань у період складної тактичної чи навіть стратегічної операції, а звичайна «тримай–лапай» та погоня пішки за ворогом, який мав у своєму розпорядженні примітивні засоби пересування, але мав їх. Якщо командування групою не могло дати собі ради, то що ми могли зробити, бродячи в снігах по коліна. А ворог втікав саньми»^[145]. З цим твердженням можна лише погодитися.

Втрати бойової групи були мінімальні. М. Мельник навів дані, що було 10 вбитих та 13 поранених^[146]. Сюди ж треба додати зниклих безвісти, які, найімовірніше, дезертирували до УПА. Як ми пам'ятаємо, дезерція розпочалася ще під час розташування частин бойової групи у Львові, і, за деякими даними, на 21 березня 1944 року втрати бойової групи зниклими безвісти становили 10 вояків^[147]. Зараз нам відомі імена двох вояків бойової групи, які дезертирували в УПА — це Іван Головач (загинув 11 квітня 1944 року), Семен Жук (загинув 25 квітня 1945 року)^[148]. В цьому сенсі треба додати, що в бойовій групі моральний дух виявився ліпший і вищий, ніж у галицьких добровольчих полків СС, де рівень дезертирства був значно вищий.

Одним із найцікавіших моментів щодо втрат бойової групи є твердження про нібито 25 загиблих українських вояків в одному бою. Історик М. Логуш та дивізійник Лев Стеткевич стверджують, що це трапилося під Фрамполем, але іноді з'являються твердження, що це відбулося під Хмеліком. Так, Логуш пише, що після бою дивізійники знайшли тіла 25 своїх загиблих товаришів — нібито після того як один взвод потрапив у засідку та був майже знищений, причому двоє вбитих лежали окремо — спочатку поранені в ноги, вони були вбиті багнетами з особливою жорстокістю і нібито їхні крики чули інші вояки бойової групи^[149].

Стеткевич про це подає так: «У тому бою ми зазнали відчутних втрат: 25 вбитих, а між ними два тіла покалічені та понівечені. Видно, вони ще жили по нашому відступі і більшовики знущались над ними. Наступного дня о. Іван Дурбак похоронив на місцевому кладовищі вбитих. То були перші жертви нашої дивізії. Отець Іван сказав зворушливу прощальну проповідь. Цвинтар був виповнений мешканцями Фрамполю. Наша чота віддала останній крісовий салют і зі сльозами на очах вояки відійшли...»^[150] Однак якихось достовірних підтверджень цього випадку і таких великих втрат дивізійників нам так і не вдалося знайти.

Плакат із закликом до українців вступати у лави військ СС

Взаємини між командним складом групи загалом були доволі коректні, хоча ситуації траплялися різні, особливо між німцями та українцями. Наприклад, усі спогади Долинського повні критики німецького керівництва та заяв, як «бездарні» німці тільки те й робили, що притискували «талановитих» українських офіцерів. Серед іншого, Долинський описує конфлікт, що стався в Білгораї між німецькими та українськими офіцерами бойової групи. Річ у тім, що українці постійно апелювати до своїх колишніх військових звань, отриманих ними в інших арміях. Проте для військ СС минулі звання не були

важливими — головними були здібності та відповідність займаним посадам. Тому після перевишколу більшість українських старшин, які раніше були полковниками чи майорами різних армій, переважно отримали звання ваффен-гауптштурмфюрерів (відповідає званню капітана), бо найбільше, на думку німців, на цей момент вони і не заслуговували. Це була стандартна есесівська практика, спрямована на підготовку справді якісного командного складу. Однак українцям з тим змиритися було важко, і між собою вони іменували один одного за своїми колишніми званнями. Німці з цього іронізували, й одного разу стався вибух, коли Долинський, який теж називав себе колишнім підполковником РСЧА (саме так вказано в його обліковій картці офіцера військ СС, хоча насправді він був звільнений з РСЧА в 1922 році і це звання нічим не підтверджено), рішуче відповів на саркастичну заяву Кляйнова стосовно появи в бойовій групі «якогось нового полковника». Ця відповідь доволі показова, тому є сенс навести її повністю: «Ви дуже добре знаєте, що наш правдивий ступінь є, власне, той, про який ви з такою іронією говорите. Про це ми маємо відмітки в наших зольдбухах та одержуємо належну цьому ступеню платню. Нашого ступеня ви нам не відберете. Наші люди про це дуже добре знають та інакше нас титулувати не будуть, про це я вас запевняю. Якщо ви вважаєте, що тут щось не в порядку, прошу нас відправити до дивізії на предмет звільнення, бо ми своїх прав ніколи не зречемося». Цікаво, що, за словами Долинського, присутній при цьому гауптштурмфюрер СС Бріштот підтримав його одним єдиним словом: «Richtig» (правильно)^[151]. Після цього Байерсдорф обернув усе це на жарт і конфлікт був вичерпаний за пляшкою коньяку. Зауважимо, що, на нашу думку, саме в той момент Долинський відповів значно м'якше, а вже після війни, коли писав свої спогади, трішки додав туди «ображених емоцій». У цьому контексті треба додати, що, на відміну від переконань Долинського, молоді українські вояки майже не знали старших українських офіцерів. Так, зі спогадів Овода випливає, що він та його товариші по роті з офіцерів дивізії знали лише свого ротного командира — німця Шнеллера, а інші офіцери бойової групи були їм невідомі взагалі, і вони тим не цікавилися.

Насправді якихось великих конфліктів між українцями і німцями не було, радше непорозуміння, бо деякі українські офіцери, наприклад

Ремболович, не знали німецької мови, та через вразливе самолюбство українських старших за віком офіцерів. Навіть «протистояння» Шнеллер — Ремболович ніяк не відобразилося на боєздатності бойової групи і не мало серйозних наслідків, якщо не брати до уваги зіпсовані нерви обох офіцерів. Цікаво, що, за свідченням Долинського, Карл Бріштот доволі критично ставився до командира групи Байєрсдорфа та його начальника штабу Кляйнова і не вірив у їхні тактичні здібності^[152]. Загалом це доволі зрозуміло, бо молодший Бріштот, енергійний офіцер, з чималим бойовим досвідом, явно міг скептично дивитися на старшого та обережного Байєрсдорфа, для якого це було першим бойовим хрещенням у Другу світову війну й іронічно називати його «старим корком». Проте на їхніх «робочих» взаєминах це ніяк не відобразалося. Щодо ставлення німецьких офіцерів і унтер-офіцерів до рядових українських вояків, то воно було дуже коректним. Як згадував Припхан, «під час бойових дій німецькі підстаршини поводитись з нами дуже ввічливо»^[153].

Отже, незважаючи на всі застереження, бойова група Байєрсдорфа цілком виконала поставлене бойове завдання. Діючи у складних погодних умовах, при незадовільному забезпеченні зимовим одягом, проти досвідченого, вмілого і мобільного супротивника, українські вояки показали себе з найліпшого боку. Хоча група і провела лише один «великий» бій, однак зіграла важливу роль у поразці, що її німці завдали партизанській дивізії Вершигори. Для дивізійників це було справжнім бойовим хрещенням. І бійці, й українські командири бойової групи змогли в реальних умовах відчувати на собі весь тягар війни й набути важливий досвід, який, повернувшись до своїх частин, вони змогли передати молодим стрільцям.

Додаток. Відповідність військових рангів та звань

	Війська СС*	Вермахт	Червона армія
1	Шютце/Манн	Шютце/гренадер	Червоноармієць/ рядовий
2	Обершютце	Обершютце/обер- гренадер	-
3	Штурмманн	Єфрейтор	Єфрейтор
4	Роттенфюрер	Штабсєфрейтор/ оберефрейтор	-
5	Унтершарфюрер	Унтер-офіцер	Молодший сержант
6	Юнкер**	-	-
7	Шарфюрер	Унтерфельдфебель	Сержант
8	Штандартенюнкер**	Фенріх**	-
9	Обершарфюрер	Фельдфебель	Старший сержант
10	Гауптшарфюрер	Оберфельдфебель	Старшина
11	Штабсшарфюрер	Гауптфельдфебель	Старшина підроз- ділу (посада)
12	Штурмшарфюрер	Штабсфельдфе- бель	-
13	Штандартеноберюнкер**	Обер-фенріх/ фанен-юнкер**	Молодший лейте- нант
14	Унтерштурмфюрер	Лейтенант	Лейтенант
15	Оберштурмфюрер	Обер-лейтенант	Старший лейтенант
16	Гауптштурмфюрер	Гауптманн	Капітан
17	Штурмбаннфюрер	Майор	Майор
18	Оберштурмбаннфю- рер	Оберстлейтенант	Підполковник

19	Штандартенфюрер	Оберст	Полковник
20	Оберфюрер	-	-
21	Бригадефюрер	Генерал-майор	Генерал-майор
22	Группенфюрер	Генерал-лейтенант	Генерал-лейтенант
23	Обергруппенфюрер	Генерал	Генерал-полковник
24	Оберстгруппенфюрер	Генерал-оберст	Генерал
25	-	-	Маршал
26	-	-	Головний маршал
27	Рейхсфюрер	Фельдмаршал	Маршал Радянського Союзу

* - у випадку з українцями до звання додавалася приставка «ваффен». Тобто ваффен-унтерштурмфюрер і так надалі.

** - звання кандидатів в офіцери, що навчалися у військових училищах. У військах СС умовно відповідало: юнкер СС — унтершарфюрер СС; штандартенюнкер СС — шарфюрер СС; штандартеноберюнкер СС — гауптшарфюрер СС.

Література та джерела

1. Бл. пам. сот. інж. Ярослав Кубашевський // Вісті. Орган військово-політичної думки Крайової управи Братства кол. вояків 1 УД УНА в Німеччині. — № 112. — С. 147.
2. Боляновський А. Дивізія «Галичина». Історія / А. Боляновський. — Львів, 2000. — 526 с.
3. Бундесархів: особові справи К. Бриштота, Ф. Фрайтага, Й. Кляйнова та Р. Долинського.
4. Верига В. Дорогами Другої світової війни. Легенди про участь українців у здушуванні варшавського повстання в 1944 р. та про Українську дивізію «Галичина» / В. Верига. — Накладом Братства кол. Вояків 1-ої УД УНА, 1998. — 346 с.
5. Верига В. За рідний край, за нарід свій, або хто такі дивізіяники? / В. Верига. — К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. — 284 с.
6. Вершигора П. П. Рейд на Сан и Вислу / П. П. Вершигора. — Москва: Воениздат, 1960. — 260 с.
7. Вершигора П. П. Партизанские рейды / П. П. Вершигора, В. А. Зеболов. — Кишинев, 1962. — 135 с.
8. «Ви репрезентуєте тут український нарід». Львів вітає добровольців СС Стрілецької дивізії «Галичина» // До перемоги. — 2 березня 1944. — Ч. 9(10). — С. 4.
9. Вояки 1-ї УД УНА в УПА // Вісті комбатанта. — 2000. — № 1. — С. 78–82.
10. Врублевський З. Він був нам як тато / З. Врублевський // Коваль Р. Іван Ремболович. — Київ; Вінниця: Історичний клуб «Холодний Яр», 2012. — С. 391–395.
11. Гайке В. — Д. Українська дивізія «Галичина» / В. — Д. Гайке. — Тернопіль: Мандрівець, 2014. — 208 с.
12. Гунчак Т. У мундирах ворога / Т. Гунчак. — Броди: Просвіта, 2005. — 192 с.
13. Длябога М. Бойова група Байєрсдорфа / М. Длябога // Вісті. Орган військово-політичної думки Крайової управи Братства кол. вояків 1 УД УНА в Німеччині. — 1968. — № 131. — С. 101–103.

14. Долинський Р. Бойова група Байєрсдорфа / Р. Долинський // Коваль Р. Іван Ремболович. — Київ; Вінниця: Історичний клуб «Холодний яр», 2012. — С. 192–218.
15. Кентій А. Радянські партизани 1941–1944: світло й тіні / А. Кентій, А. Лозицький. — К., 2010. — 80 с.
16. Кецун В. Спомини Дивізійника / В. Кецун. — Аделаїда: Наша громада, 2013. — 96 с.
17. Кубійович В. Збройним чином засвідчити волю народу / В. Кубійович // До перемоги. — Ч. 18 (19). — 4 травня 1944. — С. 1.
18. Наумов М. И. Западный рейд / М. И. Наумов. — К.: Издательство политической литературы Украины, 1985. — 283 с.
19. Овад Я. Бо війна війною / Я. Овад. — Львів, 1999.
20. Побігущий-Рен Є. Мозаїка моїх споминів / Є. Побігущий-Рен. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. — 188 с.
21. Приватні архіви М. Мельника, Б. Новрузова, Р. Пономаренка, А. Усача.
22. Припхан Р. Спомини / Р. Припхан // Вісті комбатанта. — 1989. — № 5–6. — С. 70.
23. Стеткевич Л. Як з Бережан до кадри. Мемуари ветерана дивізії «Галичина» / Л. Стеткевич. — Тернопіль: Джура, 1998. — 172 с.
24. Тинченко Я. Комуністичний секретар з дивізії військ СС «Галичина» / Я. Тинченко // Цитаделя. — 2009. — № 2.
25. Тис-Крохмалюк Ю. Фрагменти споминів / Ю. Тис-Крохмалюк // Дмитро Паліїв. Життя та діяльність. — Львів, 2007. — С. 713–731.
26. Тутученко С. П. Люди, которых я знал / С. П. Тутученко. — К.: Политиздат Украины, 1986. — 214 с.
27. Українська дивізія «Галичина». Історико-публіцистичний збірник — К.: Ярославів Вал, 2008. — 230 с.
28. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України в місті Києві.
29. Шунков В. Н. Оружие Вермахта / В. Н. Шунков. — Минск: Харвест, 1999. — 480 с.
30. Bender R. Uniforms, organization and history of the Waffen-SS, Volume 4 / R. Bender, H. Taylor. — Bender publishing, 1986. — 203 p.
31. Campbell S. Police Battalions of the Third Reich / S. Campbell. — Atglen: Schiffer Military History, 2007. — 155 p.

32. Goldsworthy T. Valhalla's Warriors. A history of the Waffen-SS on Eastern Front 1941–1945 / T. Goldsworthy. — Dog Ear Publishing, 2007. — 274 p.

33. Jurado C. C. Breaking the Chains. 14 Waffen-Grenadier-Division der SS and other Ukrainian volunteer formations, Eastern Front, 1942–1945 / C. C. Jurado. — Shelf Books, 1998. — 250 p.

34. Landwehr R. Fighting for Freedom: the Ukrainian volunteer division of the Waffen-SS / R. Landwehr. — Bibliophile Legion Books, 1993. — 224 p.

35. Logusz M. Galicina Division. The Waffen-SS 14th Grenadier Division 1943–1945 / M. Logusz. — Schiffer Military History, Atglen, PA, 1997. — 558 p.

36. Melnyk M. To Battle: The Formation and History of the 14. Gallician SS Volunteer Division / M. Melnyk. — Helion and Company, 2007. — 352 p.

37. Michaelis R. Cavalry division of the Waffen-SS / R. Michaelis. — Schiffer Military History, Atglen, PA, 2010. — 168 p.

38. Michaelis R. Combat Operations of the German Ordnungspolizei 1939–1945 / R. Michaelis. — Schiffer Military History, Atglen, PA, 2010. — 136 p.

39. Nix P. The uniformed police forces of the Third Reich 1933–1945 / P. Nix, G. Jerome. — Leander-Ekholm Forlag HB, 2006. — 380 p.

40. Regenber W Armored Vehicles and Units of the German Order Police — Schiffer Military History. Atelen. PA, 2004. — 288 d.

41. Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen SS, B.6. Osnabrück, 1972. — 336 s.

42. Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen SS, B.10. Osnabrück, 1975. — 308 s.

43. Yerger M. C. German Cross in Gold. Holders of the SS and Police. Volume 5. «Polizei Division and Police Units». — James Bender Publishing, 2010. — 315 p.

Примечания

1

Кубійович В. Збройним чином засвідчити волю народу // До перемоги. — 1944. — Ч. 18 (19). — 4 травня. — С. 1. Зауважимо, що тут і надалі всі цитати в лапках подаються нами так, як вони наведені в оригінальному тексті, без змін. — Авт.

2

Waffen-SS — Зброя-СС, тобто Війська-СС.

3

Овад Я. Бо війна війною, с. 53.

4

Michaelis R. Cavalry divisions of the Waffen-SS, p. 139–140.

5

<http://obistproject.blogspot.com/>

6

Дані станом на 31 грудня 1943 року. Див. Bender R, Taylor H. Uniforms, organization and history of the Waffen SS, vol. 4, p. 48.

7

Це був сміливий, компетентний і досвідчений офіцер. Був відсутній під час формування бойової групи, а коли повернувся і дізнався про це, то рішуче виступив проти. Проте справу вже було зроблено і дивізійники взяли участь у своїй першій бойовій акції.

8

Раніше ці курси дислокувалися в Берліні, але через загрозу бомбардувань їх перемістили у спокійнішу Сілезію.

9

Stammkarte / Fritz Freitag.

10

Вершигора П. П. Рейд на Сан и Вислу, с. 240.

11

Офіційно ця посада називалася Вищий фюрер СС і поліції на Сході (HSSPF Ost), зі штаб-квартирою у Кракові.

12

Goldsworthy T. Valhalla's Warriors, p. 99.

13

Гайке В. — Д. Українська дивізія «Галичина», с. 34. Ваффен-унтерштурмфюрер Михайло Дябога у своїх спогадах пише, що наказ надійшов наприкінці січня, однак інформація Гайке у цьому сенсі нам видається достовірнішою.

14

Melnyk M. To Battle: The Formation and History of the 14. Gallician SS Volunteer Division, p. 96.

15

Брак озброєння був пов'язаний із тим, що економіка Німеччини в цей час уже не могла належно забезпечити оснащення збройних сил, тому з подібними проблемами стикалися всі роди військ Вермахту, зокрема і війська СС.

16

Melnyk M. To Battle: The Formation and History of the 14. Gallician SS Volunteer Division, p. 97.

17

Landwehr R. Fighting for Freedom: the Ukrainian volunteer division of the Waffen-SS, p. 39.

18

Раніше Дябога був учителем в середній торгівельній школі. На цей момент йому було 39 років.

19

Дябога М. Бойова група Байєрсдорфа, с. 101–102.

20

В Українській історіографії прийнято вважати, що Гайке під час служби в дивізії був армійським офіцером, носив армійську уніформу і мав армійське військове звання «майор». Проте це не відповідає дійсності, бо після свого офіційного переведення у війська СС, Гайке отримав відповідне есесівське військове звання «штурмбаннфюрер СС» та був зобов'язаний носити уніформу військ СС. При цьому членом організації СС він не був. Тому в дивізії «Галичина» Гайке ходив в есесівській уніформі і звання його вказувалося теж відповідно — штурмбаннфюрер СС.

21

Долинський Р. Бойова група Байєрсдорфа // Коваль Р. Іван Ремболович, с. 195.

22

Качмар, давній член ОУН, в 1935–1936 роках був засуджений польським судом. Пізніше закінчив Берлінський політехнічний інститут, де вивчав аеродинаміку та був зв'язковим ПУН з урядом

Августина Волошина в Карпатській Україні. Л. Стеткевич так згадував про нього: «Був це молодий, інтелігентний наш старшина. Він любив службу і був вимогливим, але при цьому надзвичайно товариським і культурним. Ніхто ніколи не чув від нього ординарного слова. Він ставився з особливою пошаною до інтелігентів–стрільців або підстаршин. Качмар був рівночасно нашим заступником і опікуном перед свавіллям німців» (Стеткевич Л. Як з Бережан до кадри, с. 27). На цей момент Качмару було 30 років.

23

Тис-Крохмалюк Ю. Фрагменти споминів //Дмитро Паліїв. Життя і діяльність, с. 728.

24

Стеткевич Л. Як з Бережан до кадри, с. 27.

25

Длябога М. Бойова група Байерсдорфа, с. 103.

26

У період Визвольних змагань Долинський служив в УГА (прийнято вважати, що він мав там ступінь хорунжого), потім вступив до лав Червоної армії, де і прослужив до 1922 року. Також був членом КП(б)У, де зробив непогану кар'єру — в 1934 році став заступником начальника політичного сектора колгоспних господарств при Київському обласному земельному управлінні. Його посада в 1932–1933 роках — завідувач сектору зернових та бурякових районів Харківського міського партійного комітету — дозволяє припустити, що

Долинський був одним із відповідальних за Голодомор на місцях. Одночасно, протягом 1923–1934 років був інформатором Бердичівського окружного відділу ГПУ. 23 серпня 1935 року заарештований по справі КПЗУ, 27 січня 1936 року засуджений на 5 років, але є припущення, що покарання відбував у м'яких умовах. Узагалі в біографії цієї людини багато темних і неоднозначних сторінок, достовірно відомо лише те, що Долинський був зовсім не тим, за кого себе видавав у дивізії. Так, у німців Долинський позиціонував себе як колишній підполковник РСЧА (саме так зазначено в його обліковій картці офіцера військ СС), що прослужив в РСЧА до 1935 року, хоча архівні дані не підтверджують цих даних. Див.: Тинченко Я. Комуністичний секретар з дивізії військ СС «Галичина» // «Цитаделя», № 2 за 2009 рік; Stammkarte / Roman Dolinskij.

27

Врублевський З. Він був нам як тато // Коваль Р. Іван Ремболович, с. 392.

28

Бл. пам. сот. інж. Ярослав Кубашевський // Вісті. Орган військово-політичної думки Крайової управи Братства кол. вояків 1 УД УНА в Німеччині. — № 112. — С. 147.

29

Гунчак Т. У мундирах ворога, с. 63.

30

Долинський Р. Бойова група Байєрсдорфа // Коваль Р. Іван Ремболович, с. 198.

31

ЦДАВОВУУ, Ф. 3971, Оп. 1, С. 23, А. 115–116.

32

Боляновський А. Дивізія «Галичина». Історія, с. 206.

33

Овад Я. Бо війна війною, с. 50.

34

Длябога М. Бойова група Байєрсдорфа, с. 102.

35

Кецун В. Спомини Дивізійника, с. 14.

36

Тис-Крохмалюк Ю. Фрагменти споминів // Дмитро Паліїв. Життя і діяльність, с. 727.

37

До того ж, у 1939 році Кляйнов у званні фельдфебеля служив командиром взводу в 13-му кулеметному батальйоні на Західному фронті. Див. особову справу Й. Кляйнова в ВА, А3343-SSO-178А.

38

Yerger M. C. German Cross in Gold, Vol. 5, p. 193.

39

Logusz M. Galicina Division, p. 116.

40

Долинський Р. Бойова група Байерсдорфа // Коваль Р. Іван Ремболович, с. 198.

41

Рядки з пісні–маршу добровольців дивізії «Галичина» «За свободу Батьківщини» // До перемоги. — Ч. 23. — С. 3.

42

На початковому етапі існування дивізії в розмовах між собою українці зазвичай використовували більш звичні українські звання, ніж важкі для них есесівські. З часом, зі збільшенням кількості українців, що пройшли вишколи в СС, від цього поступово почали відходити,

хоча «аналогові» звання використовували до кінця війни і є дуже поширеними в мемуарній літературі, звідки перекочували в історичні розробки.

43

Стеткевич Л. Як з Бережан до кадри, с. 28.

44

Длябога М. Бойова група Байєрсдорфа, с. 102.

45

Стеткевич Л. Як з Бережан до кадри, с. 28.

46

Длябога М. Бойова група Байєрсдорфа, с. 102.

47

Овад Я. Бо війна війною, с. 48.

48

Нині зруйнований, розташовувався між Головним вокзалом та вулицею Городоцькою приблизно на місці сучасного Приміського вокзалу.

49

«Галицький добровольчий полк СС» (SS-Galizische Freiwilligen Regiment) — таку офіційну назву мали галицькі полки № 4–8, що формувались одночасно з дивізією військ СС «Галичина». 1-й батальйон 4-го полку прибув у Львів уже після відбуття частин бойової групи та 22 лютого пройшов парадом через місто. Докладній історії цих добровольчих полків буде присвячена наша наступна книга.

50

Logusz M. Galicina Division, p. 456.

51

Logusz M. Galicina Division, p. 147.

52

Звання групенфюрера СС йому було присвоєне 14 травня 1944 року.

53

«Ви репрезентуєте тут українській нарід». Львів вітає добровольців СС Стрілецької дивізії «Галичина» // До перемоги. — 1944. — 2 березня. — Ч. 9 (10). — С. 4.

54

Logusz M. Galicina Division, p. 152.

55

Овад Я. Бо війна війною, с. 45–47; Кецун В. Спомини Дивізійника, с. 14.

56

Українська дивізія «Галичина», с. 60.

57

Овад Я. Бо війна війною, с. 49.

58

Українська дивізія «Галичина», с. 60.

59

Овад Я. Бо війна війною, с. 49.

60

Logusz M. Galicina Division, p. 147–148.

61

Стеткевич Л. Як з Бережан до кадри, с. 28.

62

Кецун В. Спомини Дивізійника, с. 14.

63

Вершигора П. П., Зеболов В. А. Партизанские рейды, с. 78.

64

Вершигора П. П. Рейд на Сан и Вислу, с. 20–21.

65

Вершигора П. П. Рейд на Сан и Вислу, с. 240–259.

66

Долинський Р. Бойова група Байєрсдорфа // Коваль Р Іван Ремболович, с. 198.

67

Наумов М. И. Западный рейд, с. 202–203.

68

Тутученко С. П. Люди, которых я знал, с. 60.

69

Вершигора П. П., Зеболов В. А. Партизанские рейды, с. 90–91.

70

Вершигора П. П., Зеболов В. А. Партизанские рейды, с. 91.

71

Nix P., Jerome G. The uniformed police forces of the Third Reich 1933–1945, p. 269.

72

Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen SS, B. 6, s. 261.

73

Tessin G. Verbände und Truppen der deutschen Wehrmacht und Waffen SS, B. 10, s. 305.

74

Regenberg W. Armored Vehicles and Units of the German Order Police, p. 91.

75

Докладніше про це див. у книзі: Пономаренко Р. Битва за Ковель.
— Москва: Вече, 2014.

76

Melnyk M. To Battle: The Formation and History of the 14. Gallician
SS Volunteer Division, p. 99.

77

Campbell S. Police Battalions of the Third Reich, p. 76.

78

Melnyk M. To Battle: The Formation and History of the 14. Gallician
SS Volunteer Division, p.99.

79

Долинський Р. Бойова група Байерсдорфа // Коваль Р. Іван
Ремболович, с. 198.

80

Melnyk M. To Battle: The Formation and History of the 14. Gallician
SS Volunteer Division, p. 99.

81

За іншими даними, цих двох вояків випадково вбили німецькі солдати, які прийняли їх за перевдягнених партизанів.

82

Долинський Р. Бойова група Байєрсдорфа // Коваль Р. Іван Ремболович, с. 197.

83

ЦДАВОВУУ, Ф. 3971, Оп. 1, с. 27, А. 73.

84

Врублевський Ю. Він був нам як тато // Коваль Р. Іван Ремболович, с. 393.

85

Овад Я. Бо війна війною, с. 50.

86

Вершигора П. П. Рейд на Сан и Вислу, с. 238.

87

Овад Я. Бо війна війною, с. 50.

88

Стеткевич Л. Як з Бережан до кадри, с. 30.

89

Кецун В. Спомини Дивізійника, с. 14.

90

Дмитро Паліїв. Життя і діяльність, с. 727.

91

Побігущий-Рен Е. Мозаїка моїх споминів, с. 134.

92

Кецун В. Спомини Дивізійника, с. 14.

93

Тутученко С. П. Люди, которых я знал, с. 60–61.

94

Logusz M. Galicina Division, p. 148.

95

Длябога М. Бойова група Байєрсдорфа, с. 102.

96

Стеткевич Л. Як з Бережан до кадри, с. 29.

97

Стеткевич Л. Як з Бережан до кадри, с. 29.

98

Кецун В. Спомини Дивізіїніка, с. 14.

99

Длябога М. Бойова група Байєрсдорфа, с. 102.

100

Овад Я. Бо війна війною, с. 51.

101

На його честь у Тарнограді названо вулицю.

102

Верига В. Дорогами Другої світової війни, с. 127.

103

Logusz M. Galicina Division, p. 149.

104

Melnyk M. To Battle: The Formation and History of the 14. Gallician SS Volunteer Division, p. 99.

105

Кецун В. Спомини Дивізійника, с. 14.

106

Долинський Р. Бойова група Байєрсдорфа // Коваль Р. Іван Ремболович, с. 216.

107

Овад Я. Бо війна війною, с. 51–52.

108

Стеткевич Л. Як з Бережан до кадри, с. 30.

109

Кецун В. Спомини Дивізійника, с. 15.

110

Припхан Р. Спомини // Вісті комбатанта. — 1989. — № 5–6. — С. 70.

111

Овад Я. Бо війна війною, с. 52.

112

Длябога М. Бойова група Байєрсдорфа, с. 103.

113

Melnyk M. To Battle: The Formation and History of the 14. Gallician SS Volunteer Division, p. 99.

114

Долинський Р. Бойова група Байєрсдорфа // Коваль Р. Іван

Ремболович, с. 216.

115

Тутученко С. П. Люди, которых я знал, с. 60.

116

Вершигора П. П., Зеболов В. А. Партизанские рейды, с. 92.

117

Овад Я. Бо війна війною, с. 51.

118

Стеткевич Л. Як з Бережан до кадри, с. 29.

119

Припхан Р. Спомини // Вісті комбатанта. — 1989. — № 5–6. — С. 70.

120

Верига В. Дорогами Другої світової війни, с. 127.

121

Овад Я. Бо війна війною, с. 53.

122

Стеткевич Л. Як з Бережан до кадри, с. 29.

123

Овад Я. Бо війна війною, с. 51.

124

Стеткевич Л. Як з Бережан до кадри, с. 29.

125

Стеткевич Л. Як з Бережан до кадри, с. 32.

126

Припхан Р. Спомини // Вісті комбатанта. — 1989. — № 5–6. — С. 70.

127

Стеткевич Л. Як з Бережан до кадри, с. 31.

128

Длябога М. Бойова група Байєрсдорфа, с. 103.

129

ЦДАВОВУУ, Ф.3971, Оп.1, С. 23, А.115–116.

130

Гайке В. — Д. Українська дивізія «Галичина», с. 36.

131

Длябога М. Бойова група Байєрсдорфа, с. 103.

132

Відомий лише один випадок серйозного злочину, коли український вояк згвалтував польку. За це Байєрсдорф хотів розстріляти його без суду, але українські офіцери штабу переконали його відправити цього стрільця в розташування дивізії. Будь-які інші деталі цього інциденту невідомі.

133

Верига В. Дорогами Другої світової війни, с. 125–140.

134

Гайке В. — Д. Українська дивізія «Галичина», с. 44.

135

Длябога М. Бойова група Байерсдорфа, с. 103.

136

Вершигора П. П., Зеболов В. А. Партизанские рейды, с. 93.

137

Кентій А., Лозицький А. Радянські партизани 1941–1944: світло й тіні, с. 33.

138

Овад Я. Бо війна війною, с. 53.

139

Зауважимо, що кавалерійський відділ Долинського після повернення бойової групи був розпущений, а самого Долинського з «бойовиків» скерували на службу в частини постачання дивізії. Зрозуміло, що це пояснюється лише низькою ефективністю дій підрозділу та визнанням некомпетентності Долинського як бойового командира. В цих умовах нагородження Долинського німцями виглядає як спроба «підсолодити піллюлю» для «авторитетного українського полковника».

140

Палієнко проявив себе настільки добре, що в березні 1944 року був відправлений навчатися на тримісячні курси командирів артилерійських дивізіонів у Нідерландах.

141

Длябога М. Бойова група Байєрсдорфа, с. 103.

142

Гайке В. — Д. Українська дивізія «Галичина», с. 36.

143

Тис-Крохмалюк Ю. Фрагменти споминів // Дмитро Паліїв. Життя та діяльність, с. 728.

144

Тис-Крохмалюк Ю. Фрагменти споминів // Дмитро Паліїв. Життя та діяльність, с. 728.

145

Овад Я. Бо війна війною, с. 54.

146

Melnyk M. To Battle: The Formation and History of the 14. Gallician

SS Volunteer Division, p. 351.

147

ЦДАВОВУУ, Ф.3971, Оп. 1., С. 23, А. 115–116.

148

Вояки 1-ї УД УНА в УПА // Вісті комбатанта. — 2000. — № 1. — С. 79.

149

Logusz M. Galicina Division, p. 149, 457.

150

Стеткевич Л. Як з Бережан до кадри, с. 30.

151

Долинський Р. Бойова група Байєрсдорфа // Коваль Р. Іван Ремболович, с. 212.

152

Долинський Р. Бойова група Байєрсдорфа // Коваль Р. Іван Ремболович, с. 210.

Припхан Р. Спомини // Вісті комбатанта. — 1989. — № 5–6, с. 70.